

Tillegg til SPRÅKLIG SAMLING nr. 4/1967

SPRÅKLIG SAMLINGS SMÅSKRIFTER

**VEGEN FRAM
TIL ETT NORSK**

UTGITT 1968 AV LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

DIGITAL VERSJON 2019

SPRÅKLIG SAMLINGS SMÅSKRIFTER

**VEGEN FRAM
TIL ETT NORSK**

av

Lars Sigurdsson Vikør

UTGITT 1968 AV LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Innhold

Forord	4
Innleiing	5
Den historiske bakgrunnen	6
Ivar Aasen og målreisinga	8
Knud Knudsen og fornorskinga	11
Samnorsktanken tar form	14
Framgang og reaksjon	16
Hvorfor vil vi ha bare ett offisielt skriftspråk?	20
Samnorsk — kulturfare eller kulturberikelse?	22
Massekulturen og språkspørsmålet	26
«Vakkert» og «stygt» språk	29
Språk og demokrati	31
«Fri sprogutvikling»	32
Samling på norsk folkemåls grunn	35
Dialektene kontra den «dannede tale»	39
Vegen bort frå målløyvinga	42
Avslutning	45
Bokliste	47

Forord

Dette småskriftet blei opphavlig påtenkt som et motlegg mot brosjyren «Orientering om riksmålet», utgitt av Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur våren 1966. Men under utarbeidinga blei denne ramma sprengt, og slik det nå foreligger kan en sjå på det som et slags «manifest» for Landslaget for Språklig Samling. Det er ei utgreiing om det historiske, ideologiske og språklige grunnlaget laget bygger arbeidet sitt på, og om vårt syn på den aktuelle språkstoda her i landet. I det store og heile gir altså skriftet uttrykk for lagetets synspunkt. Men da det kan være fleire meininger innafør laget om ymse sider av språkproblemet, står ingen annen enkeltperson enn forfatteren fullt ut ansvarlig for alle synsmåtene i skriftet. Også språkforma i skriftet er forfatterens personlige, enda om den på alle vesentlige punkt følgjer Språklig Samlings utkast til samlenormal.

Dosent, dr. philos Einar Lundeby, lektor Magne Aksnes, lektor Egil Røssaak og lektor Jakob Skauge har gitt mange nyttige råd og vink under utarbeidinga av manuskriptet, og jeg vil her nytte høvet til å si hjertelig takk til dem alle.

Oslo, november 1967.

Lars S. Vikør

Landslaget for Språklig Samling har postadresse: Postboks 636, Oslo 1. Postgirokontonummeret er: 1 63 78.

Laget gir ut bladet SPRÅKLIG SAMLING, som kommer med fire nummer i året.

Innleiing

Landslaget for Språklig Samling blei stifta den 5. april 1959, med det formålet å «arbeide aktivt for ett skriftmål i landet, og søke å nå fram til dette ved gjensidig tilnærming mellom bokmål og nynorsk». De som stod bak dette tiltaket, var mennesker med vidt forskjellig bakgrunn, språklig og på annen måte. Det var bokmåls- og nynorskfolk, frå alle kanter av landet og frå alle politiske grupperinger. Det som førte dem sammen i Språklig Samling, var et felles språklig grunnsyn, en felles erkjennelse av behovet for ei fornuftig kompromissløyising på det språkdilemmaet som hadde plaga landet i over hundre år.

Språklig Samling er altså en nykommer blant språkstridsorganisasjonene, men det grunnsynet laget bygger på, har tradisjoner langt tilbake i tida. — Norge har hatt to offisielle skriftspråk sia 1885, da forløperne til våre dagers bokmål og nynorsk blei anerkjent som likeverdige av Stortinget. Denne tilstanden har ført med seg åpenbare praktiske og økonomiske ulemper, ja, vanskene har vært så store at jamstillingsvedtaket på fleire områder bare har vært et papirvedtak. Det har kosta både tid, penger og energi å sikre rettferd for begge språkgruppene, ofte med mangelfullt resultat. Sjølve språkstriden har ikke vært mindre kraftspillende, og den har dessuten skapt en atmosfære av uvilje og bitterhet mellom gruppene.

Under slike forhold var det at den språklige samlingstanken slo rot. Si klareste utforming fikk den av professor Moltke Moe like etter hundreårskiftet, og sia har den stått sentralt i alt bevisst, framtidsretta språkarbeid og i all språkdebatt her i landet. Det kan da være grunn til å undre seg over at Landslaget for Språklig Samling ikke blei grunnlagt mye tidligere. Svaret er trulig det at tilnærminga mellom bokmål og nynorsk har vært offisiell politikk sia Moltke Moes tid, og at sjølve ideen bak denne politikken har vært så allment akseptert at tilhengerne av den ikke har følt noe behov for en kamporganisasjon. Etter siste krig har dette forandra seg. En sterk reaksjon har satt inn, med det formålet å stanse tilnærminga mellom målformene og konservere dem i ei heller gammaldags farm. Denne reaksjonsrørsla har hatt til dels stor framgang, og den har dermed tvinga de radikale kreftene i målstriden til å organisere seg for å yte motstand. Hausten 1958 tok ei gruppe studenter initiativet til en «Ungdomsaksjon for samnorsk», og gjennom denne aksjonen blei grunnlaget lagt for Landslaget for Språklig Samling. En av initiativtakerne til ungdomsaksjonen, stud. mag. art. Arne Kielland, blei den første forman-

nen i Landslaget. Sia har lektor Svein Hofseth og stortingsrepresentant Rakel Seweriin vært formenn.

I dette heftet vil vi greie ut om det grunnsynet Språklig Samling bygger sitt arbeid på, og drøfte de problema som melder seg i samband med det. Vi vil prøve å vise hvorfor vi meiner at vår løysing på språkproblemet er den beste, og hvordan vi vil komme fram til denne løysinga.

Men når en skal drøfte disse spørsmåla, er det sjølvsagt viktig å ha klart for seg både dagens språksituasjon og de historiske forutsetningene far den. Vi tar derfor til med et kort oversyn over språkutviklinga de siste 150 år, med særlig vekt på å vise bakgrunnen for målkløyvinga og framvoksteren av den språklige samlingstanken.

Deretter tar vi for oss de praktiske og økonomiske ulempene ved å ha to offisielle riksspråk. Vi skal sjå saka frå en kulturell synsvinkel, skissere den kulturelle bakgrunnen for språkløyvinga og de kulturelle konsekvensene av den. Vi skal ta for oss omveltingene i samfunnsstruktur de siste åra, og de språklige følgjene dette har. Utfordringa frå den nye internasjonale kultursituasjonen kan vi heller ikke gå forbi. Vi vil prøve å vise hva vi meiner med en demokratisk språkpolitikk, og sette dette opp mot Riksmålsforbundets «frie sprogutvikling». Til slutt vil vi foreslå visse praktiske tiltak som kanskje kan føre oss ut av målkløyvingstilstanden og legge grunnen til ei språklig samling i Norge.

Bare et lite praktisk problem først:

Alle som vil skrive om norsk språk og norsk språkstrid, må ta stilling til hva de ymse språkformene skal heite. I dette skriftet vil vi, så konsekvent som mulig, følge den offisielle namnebruken i de periodene vi omtaler. Før 1900 heitte målformene «landsmål» og «dansk-norsk» eller «det almindelige bogmaal». I 1929 blei så de nåværende nemningene «nynorsk» og «bokmål» fastsatt. Nemninga «riksmål» har aldri hatt offisiell status. Den har alltid vært et fanemerke for ei viss språkstridsgruppe, ei gruppe som ikke først og fremst har representert ei målform, men et bestemt målpolitisk syn. Vi har derfor funne det rett å bruke denne nemninga bare om Riksmålsforbundets nåværende norm, altså den mest konservative forma av bokmålet som er i bruk i dag.

Den historiske bakgrunnen

Da unionen med Danmark blei oppløyst i 1814, var det danske skriftspråket einerådende i Norge. Det politiske brottet mellom tvillingrikene førte ikke uten videre til et språklig brott. Noe norsk skriftspråk hadde ikke eksistert sia tidlig på 1500-tallet, da det mellomnorske skriftmålet, som var direkte utvikla av gammalnorsk, blei trengt ut av det danske. Vi kan si at det fans to slags talemål i landet i 1814, nemlig «den dannede

dagligtale», som ikke var noe anna enn norsk uttale av det danske skriftspråket, og målføra, «almuesproget». «Den dannede dagligtale» blei brukt av overklassen, først og fremst embetsmennene, og hadde sjølvsagt all prestisje på si side. At målføra skulle kunne danne grunnlaget for et nytt norsk skriftspråk, var det ikke mange som tenkte seg. De var lite utforska, og det var vanlig å tru at de bare var forsimpla former av skriftspråket, enda opplyste språkfolk nok visste bedre.

Det danske skriftspråket beholdt altså sin posisjon i Norge etter 1814, ja, det fikk faktisk enda sterkere fotfeste. Dette kom særlig av at skoleverket blei bedre, slik at fleire lærte å lese og skrive skikkelig og kunnskapene i riksspråket auka. Men samtidig begynte det å vise seg praktiske og pedagogiske vansker ved å ha et skriftspråk som låg så fjernt frå talespråket. Mye av undervisningstida gikk med til å rydde vekk norske ord og former, såkalte «provinsialismer», som blei rekna som feil — ord som *Gut* (for *Dreng*), *sindt* (for *vred*), og former som *Dører* (for *Døre*). Det var riktig som folkevisesamleren og salmedikteren M. B. Landstad sa: «Hvor Folkesproget er Modersmaalet i Fædrehjemmet, der må Barnet, naar det begynder at læse vore Bøger, saagodtsom lære et nyt Tungemaal, en Omstændighed der har en mer hemmende Indflydelse paa Undervisningen i vore Skoler, end man i Almindelighed er tilbøielig til at tro.»

Også frå et nasjonalt synspunkt var det utilfredsstillende ikke å ha sitt eige skriftmål. Og det var ei svært vesentlig innvending nettopp på denne tida, nasjonalromantikkenes tidsalder i Europa. Den første som klart målbar dette synet her i Norge, var Henrik Wergeland, en av de tidligste forkjemperne for kulturell uavhengighet av Danmark. At dette også måtte gjelde språket, var for han sjølvsagt. Han gikk derfor inn for å skape en norsk dâm over språket sitt ved å føre inn norske ord og uttrykk og eksperimentere med norsk syntaks. Som en kunne vente, blei han skarpt kritisert for dette, bl. a. kom historikeren P. A. Munch med kvasse åtak i artikkelen «Norsk Sprogreformation» (1832). Munch åtvare sterkt mot språkreformatorene, «som af en falsk patriotisk Stræben, med den groveste Uvidenhed og den latterligste Inconsequents, fortvivlet stræbende uden fast Maal og sikker Plan, skjændigen forhuttle og sammenjaske vore Dialecter i vild Uorden». Nei, ville en ha et fullverdig norsk skriftmål — og Munch var enig i at det ville være ønskelig — da måtte en sjå bort frå dansken og bare bygge på det som fans av norsk mål på den tida, nemlig folkemålet. Og da ikke språket til «den laveste Pøbel i de mere fordærvede Egne», men «vore reneeste Almuedialekter». En måtte velje en av disse og «bringe den i en ordentlig Form sammenholdt med vort Oldsprog». M.a.o. ville Munch rydde måltomta og bygge et nytt hus heilt frå grunnen av.

Wergeland svarte med en lang artikkel, «Om norsk Sprogreformation». Her drøfta han problemet særlig under to synsvinkler, en nasjonal og en stilistisk. Nasjonalt sett var det nødvendig for ethvert sjølvstendig folk å ha

sitt eige skriftmål. Og stilistiske omsyn talte for at nordmennene fikk uttrykke seg på det språket som var naturlig for dem. «Det er med en Trangs Ubetvingelighed», skreiv Wergeland, «at Ord, der høre hjemme i Landets Natur ... strømmer ind fra de norske Dale, forat vande det gamle utmagrede Skriftsprog». Ellers meinte han at også demokratiske omsyn gjorde det ønskelig at skriftspråket blei lagt nærmere talemålet, kanskje særlig fordi det ville lette morsmålsopplæringa og fremme folkeopplysninga.

At vi ville få et norsk skriftmål, var ikke Wergeland i tvil om: «dette maa Tiden af sig selv afføde før Aarhundredet nedrødmer», spådde han. Men han ville ikke sitte og vente på ei utvikling «affødt af Tiden selv». Han gikk inn for at hver enkelt skribent skulle arbeide planmessig med sitt eige språk, for å «fremhjælpe til Modenhed i 10 Aar hvad Tiden ellers vil fremmodne i 100 Aar.» Sjølv gjorde han mye for å sleppe særnorske målmerker inn i språket sitt, om ikke alltid med like stort hell. Han kunne bruke ord som *ataat*, *beintfram*, *Beite*, *Hauk*, og former som *Gjenta*, *Kua*, *Slægta*. Det var likevel for tilfeldig til at det kunne få noen direkte betydning for språkutviklinga. Meir å si fikk Asbjørnsen og Moes eventyrsamlinger, som begynte å komme ut i 1841. De blei gitt ut i dansk språkdrakt, men hadde med mange særnorske ord og uttrykk — både fordi stoffet krevde det, og fordi utgiverne ville bevare mest mulig av språktonen i eventyra slik de hadde hørt dem. Dermed var det første steget tatt på den vegen Wergeland hadde staka ut.

Utover i 1840-åra skilte det seg klart ut to veger å gå for dem som ville arbeide for et norsk skriftspråk. De kunne fortsette på Wergelands, Asbjørnsens og Moes line, med ei gradvis fornorsking av det daværende danske skriftspråket, eller de kunne prøve å lage ei heilt ny skriftnorm, utelukkende på norsk grunn. Begge linene kom til å bli følgt, og de gav opphav til hvert sitt skriftspråk. Her ligger m.a.o. rota til den målkløyvinga vi framleis strir med. Reformarbeidet i siste halvdel av 1800-tallet kom til å bli dominert av de to rørslene som oppstod i 1840-åra — *målreisinga* og *fornorskinga*. Vi skal nå konsentrere oss om disse rørslene, og om de sentrale skikkelsene i arbeidet: *Ivar Aasen* og *Knud Knudsen*.

Ivar Aasen og målreisinga

Ivar Aasen (1813-96) var bondegutt frå Ørsta på Sunnmøre, og hadde alt i ungdommen merkt seg ut som uvanlig evnerik. Hovedinteressa hans var grammatikk, og han satte seg grundig inn i både latin, tysk, gammalnorsk og dansk. I 1836 hadde han forma ut et program for norsk målreising: Det måtte samles inn detaljerte opplysninger om de viktigste dialektene i landet, og på grunnlag av disse skulle det så settes opp ei landsgyldig norm. Dette arbeidet ville Aasen sjølv ta på seg. I 1841 hadde han gjort ferdig ei utgreiing om sin eigen dialekt, Sunnmørsmålet.

Medlemmer av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim fikk høre om arbeidet, og med stønad frå dette selskapet kunne Aasen legge ut på samlerferd i 1842.

I fire år reiste han rundt i heile landet sør for Helgeland, og et par år til tok det å bearbeide stoffet. I 1848 kunne han så sende ut «Det norske Folkesprogs Grammatik», og to år etter kom «Ordbog over det norske Folkesprog». I grammatikken greidde han ut om lydverk, formverk, ordlaging og syntaks i dialektene, men han hadde ennå ikke klart for seg hvordan et norsk normalmål burde sjå ut. Ordboka bærer også preg av at han hadde vansker med å finne oppslagsformer, særlig for de orda som ikke hadde vært brukt i skrift før, og det var ganske mange. Såleis hadde han registrert uttaleformer som *ban*, *bån*, *badn* o. l., men snautt nok *barn* — for å ta et enkelt døme.

I de neste åra arbeidde Aasen derfor med normeringa av de formene han hadde samla, og i 1853 gav han ut ei lita bok med tittelen «Prøver af Landsmaalet i Norge». Den inneholdt språkprøver frå forskjellige landsdeler, men også noen stykker på «et almindeligt Landsmaal» — «en til nærmere Prøvelse foreslaaet Form for et norsk Fællessprog». Det var «et Forsøg paa at forene Bygdemaalene og benytte deres samlede Forraad af Ord og Talemaader i en enkelt grammatisk Formbygning». Dermed var grunnlaget lagt for den målforma som i dag heiter nynorsk. Frå 1853 hadde vi to skriftmål i landet, enda om det eine var temmelig uferdig.

I 1864 kom så ei revidert utgave av grammatikken, med ei fast norm for det nyskapte skriftspråket. Og ni år seinere, i 1873, kom ordboka i ny utgave — ei av de mest fullstendige ordbøkene som i det heile er gitt ut over norsk språk. Reint vitenskapelig står Aasens verk på høgd med det fremste som er ytt i norsk målgransking. Bøkene hans er framleis de viktigste kjeldeskriftene vi har om norske språkforhold på 1800-tallet. Dette er det bare ei meining om, mens derimot normeringsarbeidet hans har vært mye diskutert ned gjennom tidene.

Aasens mål var å skape en skriftnormal som kunne stå som en fellesnemner for dialektene. Han ville derfor helst unngå former som kunne assosieres med spesielle målføre. For å greie dette, tydde han gjerne til det utgangspunktet alle målføra hadde utvikla seg frå, nemlig gammalnorsk. Som han skreiv i innleiinga til ordboka: «Det gjælder kun om at forene og forbinde Dialekterne på den rette Maade, og dette lykkes bedst, naar man holder sig nær til det gamle Sprog, da man derved faar den bedste Anviisning til en Mønsterform, hvori alle Dialekter kunne forbindes.»

Det var også viktig for han å vise sammenhengen mellom de nynorske målføra og det gammalnorske normalmålet. Dessuten hadde han — sannsynligvis påverka av P. A. Munch — fått den oppfatninga at bydialektene og dialektene på Sjøraustlandet var »mindre ægte», og dermed uskikka til å tas i betraktning når en norsk skriftnormal skulle

settes opp. Derfor kom han til å bygge mest på dialektene på Vestlandet og i fjellbygdene på Austlandet, og først og fremst på det såkalte «vestlandske kjerneområde» (Hordaland og Sogn). Normalen hans kom såleis til å ligge nesten så langt borte frå det daværende riksspråket som det var mulig å komme.

Ivar Aasen la vekt på at det grammatiske og ortografiske systemet skulle være fast og heilstøypt, og også det omsynet talte for å legge normalen opp til gammalnorsk. Estetiske omsyn telte også med. Aasen valte helst fullvokaler (a/o) i endestavinger, framfor den lite klangfulle e-vokalen som var einerådende i dansk. Derfor fikk vi a-ending i infinitiv og svake hokjønnsord (å *skriva*, *ei visa*), fleirtallsendinger som *hestar* og *visor*, o.l. Alt dette førte til at landsmålet nok blei både klangrikt og heilstøypt, men det kom til å ligge temmelig fjernt frå fleirtallstalemålet i landet. Dette er sannsynligvis ei av årsakene til at språkstriden blei så lang og bitter som den blei.

Trass i dette kom landsmålet til å virke som ei frigjøring på mange av dem som ikke kunne finne seg til rette med å skrive dansk. Aasmund Olavsson *Vinje* var den første som tok det i bruk etter Aasen sjølv, og i 1870-åra kom Arne *Garborg* og andre etter. Språket blei dyrka fram til et litteraturmål av første rang i disse åra. Særlig fikk Garborg mye å si i så måte. Det førte til at fleire og fleire tok det i bruk fram mot hundreårsskiftet. Mange kjente det som salmedikteren Elias Blix, som en gang uttalte: «Det norske målet løyste skaldetunga mi, det danske batt ho.» En annen av dikterne våre, Per *Sivle*, skreiv både på dansk og på landsmål, og produksjonen hans viser klart at landsmålet var det eineste fullgode redskapet for han.

Her kan det ellers passe å minne om det *internasjonale* aspektet ved den norske målreisinga. Rørsla stod nemlig ikke isolert, men var et ledd i en europeisk kultursammenheng. Inspirert av nasjonalromantikken og av fridomsidealane frå den franske revolusjonen, tok det eine undertrykte folket etter det andre rundt om i Europa til å samle seg om og atterreise sin eigen kultur og sitt eige språk. Vi kan nemne serberen Vuk Stefanovic Karadzic, som reiste et skriftmål av det serbiske folkemålet. Hans liv er på mange måter en parallell til Aasens. Det skriftspråket han skapte, er i dag nasjonalspråk i Jugoslavia. Under tilsvarende omstendigheter blei moderne tsjekkisk, slovakisk, bulgarsk og finsk skapt og kjempa fram til nasjonalspråk, for bare å ta noen få døme.

Disse språklige og kulturelle rørsleane kom som et ledd i en politisk frigjøringskamp, som her i Norge først og fremst blei ført mellom bønder og embetsmenn. Det fremste politiske organet for bondereisinga var Venstrepartiet, som kom til makta i 1884. Det var naturleg at dette fikk konsekvenser for språkpolitikken også. Venstre sympatiserte sterkt med målreisinga og nøyde seg ikke med passiv sympati. Målspørsmålet blei

såleis nå ei politisk sak, slik det har vært sia den tid. I 1885 gjorde Stortinget dette vedtaket (med 78 mot 31 stemmer): «Regjeringen anmodes om at treffe fornøden Forføining til at det norske Folkesprog som Skole- og officielt Sprog sidestilles med vort almindelige Skrive- og Bogsprog.»

Med dette var målformene offisielt jamstilt, og sju år etter, i 1892, blei det bestemt at begge målformene skulle kunne brukes i folkeskolen, og at de lokale skolestyrene skulle velje mellom dem. I 1900 hadde ca. 200 skolekretser (av ca. 6000) valt landsmål. I 1901 vedtok så Kirkedepartementet at rettskrivinga i «Landsmaalsordlista» av læreren og skole-direktøren Matias Skard skulle legges til grunn for undervisninga. Skard følgte stort sett Aasen, men brukte likevel t. d. fortidsforma *kasta* for *kastade*, og partisipp som *fare*, *skrive* mot Aasens *faret*, *skrivet*. Dessuten tok han vekk store forbokstaver i substantiv og fleirtallsbøying av verb, reformer som alt tidligere var gjennomført i dansk-norsken.

Dermed hadde landsmålet for første gang fått ei offisielt regulert rettskriving. Vi skal nå forlate det ei stund og sjå hvordan dansk-norsken hadde utvikla seg i mellomtida.

Knud Knudsen og fornorskinga

I 1845 døde Henrik Wergeland, fornorskingstankens første store talsmann. Samme år stod det i tidsskriftet «Nor» en artikkel med tittelen «Om Lydene, Lydtegnene og Retskrivningen i det norske Sprog». Forfatteren var *Knud Knudsen* (1812-95), som seinere blei overlærer ved katedralskolen i Christiania. Han hadde vokst opp i små kår, liksom Aasen, men greidde ved hardt arbeid å skaffe seg universitetsutdanning. Som overlærer gikk han inn for de grundtvigianske ideer om å bygge undervisninga på morsmålet og fedrelandets historie i staden for den såkalte «klassiske dannelse» med latin som hovedfag. Dette førte, naturlig nok, til at han blei opptatt av pedagogiske problem i morsmålsundervisninga. Han fikk erfare hvor store vansker avstanden mellom skrift og tale skapte i opplæringa, og han gikk derfor inn for at skriftmålet skulle avspeile talen så nøyaktig som mulig. Dette var hovedtemaet i den første artikkelen hans. Det spørsmålet som naturlig reiste seg av denne tanken, var: Vilket talemål skulle skriftera avspeile? Knudsens svar var: «Den almindeligste Udtale af Ordene i de Dannedes Mund».

Seinere kom nasjonale omsyn til å spille større rolle også for han. I 1850 skreiv han en artikkel med tittelen «Om Norskhed i vor Tale og Skrift», der han gikk inn for at et norsk skriftmål måtte bygges på norske målelement og ikke på danske. Men han understreka samtidig at skriftspråket burde «udgaa fra det brugelige Fællessprog, ikke ligefrem fra Folkesproget». Han meinte det var urealistisk å skape et heilt nytt språk, bygd på målføra. En måtte bygge på det en hadde, og reformere skriftspråket med det eksisterende

talemålet som mønster. Knudsen la, som Aasen, stor vekt på at skriftspråket skulle være landsgyldig, men i staden for å konstruere en fellesnemner med grunnlag i et mål som ikke lenger blei talt, ville han bygge på «den dannede dagligtale», som han meinte var landsgyldig i den forstand at den ikke var bunden til bestemte distrikt. Den var brukt av overklassen i heile landet. Og den var norsk. Enda om den hadde sitt opphav i en dansk skriftnormal, var uttalen umiskjennelig norsk.

Knudsen fikk stor innverknad på de største dikterne våre i 1850- og 60-åra. Særlig var Bjørnstjerne *Bjørnson* en ihuga fornorskingsmann i denne perioden, og bondefortellingene hans betydde nye steg på den vegen Asbjørnsen og Moe hadde staka ut med folkeeventyra. Også Henrik *Ibsen* brukte ei bevisst fornorska målform i noen av de tidligste dramaene sine, bl. a. i «Peer Gynt».

I 1862 kunningjorde Kirkedepartementet ei rettskrivingsendring etter framlegg frå Knudsen. Vi fikk da lydrette stavemåter som t. d. *faa*, *Hus*, *Karakter*, *Filosof* for *faae*, *Huus*, *Charakteer*, *Philosoph*. I 1870- og 80-åra blei så fleirtallsbøyinga av verb (*vi ere* for *vi er*) etter hvert avskaffa. Også de store forbokstavene i substantiv gikk gradvis ut av bruk. Men sjølve hovedpunktet på Knudsens reformprogram blei ikke gjennomført før etter hans død. Det var å ta opp ustemte eller «harde» konsonanter for de danske stemte («bløde»), t. d. *bite*, *gape*, *bruke* for *bide*, *gabe*, *bruge*.

Også ordtilfanget var Knudsen ivrig etter å fornorske. Her stod han heilt på line med Ivar Aasen, som helst unngikk å ta med lånord i ordbøkene sine, enten de var av romansk eller tysk opphav. Språket skulle være norsk tvers igjennom. Det samme meinte altså Knudsen, og i 1881 gav han ut ei ordbok bygd på dette synet. Ordboka hadde den karakteristiske tittelen «Unorsk og norsk, eller fremmedords avløsning» Her foreslo han ei mengd norske erstatninger for tyske og romanske fremmedord. Avløysingsorda var delvis henta frå norske målføre, delvis frå norrønt mål, og delvis laga Knudsen dem sjølv. De fleste framlegga var nok dødfødde, men noen slo rot og er framleis i bruk (som t. d. *bakstrev* for *reaksjon*, *ordskifte* for *debatt*, *hundreår* for *sekel*).

Denne purismen hadde nok særlig nasjonale motiv, men også pedagogiske omsyn låg til grunn for den. Knudsen meinte at for mange fremmedord gjorde språket tyngre å lære og vanskeligere å bruke enn nødvendig. I boka «Det norske målstræv» (1867) sammenfatter han sitt språksyn på denne måten:

«Alle våre målstrævere har det tilfælles at de vil Norges mål skal blive således norsk som Danmarks er dansk, Sveriges svensk» osv. «Dette øjemed søker nu de dansk-norske at nå ved stykke for stykke såvidt mueligt, at utskille fra det bokmål vi for tiden har ... alt hvad som fra norsk standpunkt er fremmedt» og «i det utskilles sted at innsætte norsk ordforråd, norsk språkbrug og norsk uttale, og således *småningom* at

føre det nærmere den renhets- og fullkommenhetstilstand som det kan skønnes at ville have havt, om fremmed inflytelse på det aldrig hadde funnet sted.»

Det naturlige grunnlaget for dette arbeidet var altså, etter Knudsens syn, «den dannede dagligtale». Dette tar han for seg i boka «Den landsgyldige norske uttale» (1876). Han viste her at denne «dagligtalen» var noenlunde lik over heile landet, og at den hadde typisk norske særdrag, i motsetning til høgtidstalen, som var meir skriftbunden og dermed danskprega. Likevel var han ikke blind for at den i lengda kunne bli for snever som basis for et skriftmål. I boka «Hvem skal vinne?» (1886) heiter det:

«Det kunde være nyttigt nok, at det blev strævd fra bægge sider, fra bægge utgangspunkter, danskens og folkemålets Etter å ha målstrævet længe og vel fra bægge ender, den «danske» og den «norske», vilde de hat for sig en tyn mellemvæg, som var let å gjennembryte, så de møttes i sejer anlet til anlet.»

Mot slutten av hundreåret fikk Knudsens målstrev stadig sterkere tilslutning. Landsmålet tok nå til å få vind i segla — det var blitt offisielt likestilt med dansk-norsken og begynte å trenge inn i folkeskolen ute på bygdene. Statsminister Johan Sverdrup spådde i 1885: «Skulde det virkelig være muligt at man stiller Maalsagens Horoskop uriktigt, naar man siger: Den har en stor Fremtid for sig, den vil gaa fra Seier til Seier, indtil den bliver den norske Tunge.»

For mange var dette skremmende framtidsperspektiv, og det låg nær å tenke at dansk-norsken var hemma i tevlinga p.gr.a. sitt unorske preg.

I 1892 gav læreren Nordahl Rolfsen ut et leseverk for folkeskolen, med professor Moltke Moe som språkkonsulent. Verket var på dansk-norsk, men sterkt prega av Knudsens språkteorier. En kunne t. d. finne former som *rope*, *leke*, *graate*, *nøtter* for *raabe*, *lege*, *græde*, *nødder*. Det var rettnok ikke meininga at barna skulle bruke disse formene sjølv, men de skulle venne seg til å sjå dem. «Den slegt som skal bruge fremtidens sprog, har fremfor alt krav paa ikke at blive stængt ude fra det *groende* i sproget,» sa Moe.

Alt året etter, i 1893, blei det tillatt for barna å bruke de nye formene i skriftlige arbeid. Såleis kom prinsippet om valgfridom inn i rettskrivinga. Dette førte naturlegvis til mye ustøleik og rot i opplæringa, og kravet om ei fastere norm reiste seg ganske snart. Det unngåelige spørsmålet måtte stilles: Skulle en gå tilbake til den danske rettskrivinga? Eller skulle en ta steget over på norsk grunn fullt ut og knesette de nye formene som obligatoriske?

Samnorsktanken tar form

I 1897 tok Kirkedepartementet initiativet til å få utforma et framlegg til

regulering av rettskrivinga i dansk-norsken. Framlegget blei fullført og offentliggjort året etter, av en komitee der bl. a. professor Moltke Moe var medlem. I hovedsaka gikk komiteen inn for å bruke Knudsens reform-program som grunnlag for ei regulering, og de reformene den foreslo, var så gjennomgripende at departementet ikke våga å gjennomføre dem i første omgang. I åra som kom, foregikk det en kvass debatt om dette framlegget. Først i 1907 blei det vedtatt ei offisiell rettskrivingsreform, på fleire punkt meir moderat enn framlegget frå 1898. Den viktigste endringa var at de harde konsonantene blei gjennomført — i prinsippet. I praksis måtte en tillate valgfriheit i en del tilfelle. Av andre endringer kan vi nemne gjennomføringa av fleirtallsformer som *hester* for *heste*, og *bord* for *borde*. Dessuten fikk vi fortidsformene *kastet* for *kastede/kasted* og *naadde-naadd* for *naaede-naaet*. Sammen med en del mindre endringer betydde dette et definitivt brott med dansk rettskriving.

Hovedtalsmannen for reforma var *Moltke Moe* (1859-1913), sønn av eventyrsamleren og biskopen Jørgen Moe, sjølv professor i norsk folkemål, norsk folketradisjon og mellomalderlitteratur. I likhet med Knudsen hevda Moe at både nasjonale, sosiale og pedagogiske grunner talte for ei rettskrivingsreform, men han la større vekt på endemålet: ei språklig samling. I og med at det dansk-norske skriftmålet nå for alvor tok steget over frå dansk til norsk målgrunn, måtte dette spørsmålet reise seg heilt naturlig: *Må* vi ha to skriftmål som begge bygger på nordmenns tale? Nei, meinte Moe, 1907-rettskrivinga var bare «det første steg henimot en målform som en gang kan *samle* vort land».

I et foredrag i 1906 med tittelen «Norsk og dansk sprogdragt» sa han bl. a.:

«Det næste ord som skal lyde her idag, det er et ord både til bymålsmand og til landsmålsmand, til Aasens fylking som til Knudsens. Et ord om tålsomhet og samarbeide; et ord om at sætte det som fælles er, over det som skiller, over stridspunkter og særmeneringer og partisyn. Begge flokker er nordmand; begge har sat sig samme mål: *ett norsk sprog, i skrift som i tale, høveligt for alle nordmand*; begge stevner i samme lei, om end fra forskjellig kant. Begge har ret i noget, i meget; men ingen har *hele* retten.

...Ser De ikke de mange og mangeslags tråder i veften, det mylder av stridende kræfter som spiller med: drivende nationale hensyn mot hemmende historiske hensyn og kulturhensyn; folkeopplysningens og folkedannelsens krav — mot den høiere dannelses interesser; hensynet til bygdemålene og deres bærere — mot hensynet til byerne og det såkaldte «dannede talemål»; et stykke *gammel* historie, nedarvet i det stille, men også i det dype, fra slegt til slegt — mot et stykke *nyere* historie, som ter sin magt for alle og enhver, men hvis røtter ikke har sænket sig så dypt eller bredt sig så vidt. Overfor et slikt spørsmål, hvor indsætserne er så

mangfoldige — og derfor også kryssningerne og mulighetene; hvor det ikke dreier sig om et par mandsaldrer, men om et par hundredår: der blir det ikke tale om et enten-eller, men om et både-og. I en slik bevægelse nytter det ikke bare at ta utgangspunkt fra den *ene* side. En kan ikke skjære væk hverken vor yngre eller vor gamle historie, kan ikke sette hverken bygd eller by utenfor. Begge må være med, hver fra sin kant — mot samme mål: *et fælles norsk sprog, fremvokset av de levende talemål, byernes som bygdernes.*

Den sproglige tvedelthet som vi lider under, ser jeg altså som en historisk nødvendighet, både nu og længe fremefter. Den må vi *vokse* av os, lit efter lit, ved at nærme os målet, det fælles mål, mere og mere, fra begge sider. Fra den ene side ved at slippe sin tale ind i bokmålet, opøve sin norske målsans, og opta og matsmelte stadig mere av hjemligt sprogstof; fra den anden side ved at modernisere sig, dvs. lempe sig efter sin egen tid, se mere på det almindelige end på det oprindelige, og utvikle sin skriftform til et smidigere og smidigere kulturredskap ... enhver vinding for den ene retning er etter mit syn også en vinding for den anden. Da kan vi til slut vokse sammen — vi, eller rettere de som kommer efter os, for hverken De eller jeg vil oppleve det.»

Dette var samnorsktanken i et nøtteskall, og disse orda har stått som et motto for det tilnæringsarbeidet som sia har vært gjort. Det er ingen tilfeldighet at sjølve ordet *samnorsk* skriver seg frå Moltke Moe. Han brukte det visstnok første gang i et foredrag i 1909. Og han fikk støtte frå mange hold. Såleis uttalte Fridtjof Nansen en gang:

«Det sprog vi må stevne mot, ligger langt frem; det gjelder ikke om å innføre noen av dem vi har; men det gjelder å få arbeidet dem sammen og å kryste vannet ut av dem. Jeg ser utviklingens gang som et triangel: «riksmålet» med bymålene, og «landsmålet» med bygdemålene, er i hver sin ende av grunnlinjen, fremtidens norsk er ved toppunktet. Begge målfører flyter fremover langs triangelts sider og nærmer sig stadig mot hinannen, inntil de til slutt flyter helt sammen ved toppunktet ... Målet ser vi klart, det er bare å gå rett på det, som voksne menn, uten sidesprang. *Veien* er en naturlig og jevn fortsettelse av den vi hittil har gått; om enn gangtaket kunne økes. På begge sider!»

I samsvar med dette synet blei det i 1908 satt ned en offentlig komite til å greie ut ulikhetene mellom målformene og drøfte mulighetene for et samarbeid mellom dem. Komiteen foreslo å føre tilnærminga videre i rettskrivinga, men veik unna for større brigde i formsystemet. Utgreiinga førte til visse endringer i landsmålet (1910). I 1913 fann styresmaktene ut at tida var inne til å ta et nytt steg på tilnæringsvegen, og en rettskrivingskomite for begge målformer blei oppnemnt. Interessant er det å legge merke til at Riksmålsforbundet, i dag den mest reaksjonære gruppa i norsk språkstrid, samme året satte ned et arbeidsutvalg til å drøfte ei videre for-

norsking av bokmålet og legge fram et forslag til åpen debatt, et tiltak som blei støtta av bl. a. Nansen og professorene Hjalmar Falk og Alf Torp. De to siste blei med i arbeidsutvalget, som i tilrådinga si kom fram til om lag de samme konklusjonene som komiteen av 1908, men som likevel gikk inn for et meir radikalt syn på somme punkt. Først og fremst gjaldt dette synet på artikkelendinga *-a* i hokjønnsord, som 1908-komiteen i det heile ikke hadde komme inn på. Arbeidsutvalget rådde til å bruke *-a* i ord med særnorsk lydform, og i ord med tilknytning til norsk bygdelig.

Det viste seg at tilrådinga blei for radikal for Riksmålsforbundet, og den førte ikke til noe. Men Torp blei oppnemnt til formann i den offentlige rettskrivingskomiteen samme år, og fikk høve til å arbeide for ideene sine der. Komiteen rakk ikke å komme til noe resultat før Torp døde i 1916, og ei ny nemnd blei skipa, med Hjalmar Falk som formann. I slutten av 1917 leverte nemnda et framlegg, og få dager etter blei det fastsatt ved kongelig resolusjon at ei ny rettskriving med grunnlag i dette framlegget heretter skulle brukes i skole og offentlig administrasjon. Våren 1919 kom saka opp i Stortinget, ved en interpellasjon frå Høgre-representanten C. J. Hambro. Etter en lang og voldsom debatt blei det stemt over et framlegg om å sette den kongelige resolusjonen ut av kraft. Framlegget blei vraka med 68 mot 58 stemmer.

1917-rettskrivinga betydde ei meir konsekvent gjennomføring av prinsippa frå 1907, særlig m.o.t. de harde konsonantene. Den tillot også mange diftongformer i bokmålet, i samsvar med framlegga frå 1909 og 1913, og den sleppte inn mange hokjønnsformer og gjorde en del av dem obligatoriske, først og fremst i ord med ei særnorsk lydform. Dessuten blei former som *kasta* tillatt i fortid. I landsmål blei det tillatt å bruke infinitiv på *-e* og hokjønnsartikkelen *-a* (*sola* mot før *solli*). Endelig blei det gjort mange ortografiske forandringer i begge målformene.

Med denne rettskrivingsreforma hadde tilnæringslina eller samnorsklina for alvor slått igjennom i den offisielle språkpolitikken. Mens reforma i 1907 først og fremst skulle nærme det skrevne bokmålet til «det dannede talesprog», braut 1917-reforma med dette prinsippet. Heretter skulle omsynet til det andre skriftmålet, og til fleirtallstalemålet i landet, *også* telle med i språknormeringa.

Framgang og reaksjon

I de siste femti åra har ikke den norske språkstriden først og fremst stått mellom målformene bokmål og nynorsk, men mellom tilhengerne og motstanderne av tilnæringspolitikken. Mellomkrigstida var stort sett ei framgangstid for denne politikken, enda motstanden nok var sterk, særlig frå nynorskhold. Arbeiderrørslas gjennombrutt i 1920- og 30-åra fikk stor betydning, også for språkpolitikken, da Arbeiderpartiet gikk inn for ei

fortsatt tilnærming mellom målformene. Den fremste talsmannen for dette standpunktet innafor partiet var professor *Halvdan Koht* (1873-1965), nynorskmann og verdskjent historiker. Han såg målstriden som et ledd i klassekampen. Det var arbeiderklassens mål som skulle komme til heder og verdighet gjennom samnorskpolitikken. Koht viste til at målreisinga i forrige hundreår egentlig hadde vært ei bondereising for kulturell jamstilling med overklassen, embetsmennene, og han hevda at det bare var et naturleg framhald av denne reisinga når arbeiderne nå tok til å kreve respekt for *sitt* språk og rett til å få innflytelse på språkutviklinga. Han gikk sterkt inn for ei samling av arbeiderer og bønder i ei folkemålsrørsele med brodd mot overklassemålet, det konservative bokmålet. Dette var et nødvendig ledd i kampen for et kulturelt demokrati i landet, meinte han.

Grunnlaget for tilnærminga måtte etter Kohts syn være dialektene på Austlandet, som det før 1917 ikke hadde vært tatt særlig omsyn til i normeringa av målformene. Det var ei vanlig innvending mot nynorsken at den var et vestlandsmål, og at den ikke kunne bli et virkelig riksspråk før den hadde åpna seg for målelement frå de ekspansive søraustlandsdialektene. Koht sa det slik: «Men da duger det ikkje å setta oss vale imellom anten vestlandsmål eller dansk bokmål. Skal østlendingen bli klemt mellom desse to måla, da kjøves han og dør.» I dette synet fikk han sterk støtte av professor *Didrik Arup Seip* (1884-1963), en av de fremste kjennerne av norsk språk og språkhistorie, og særlig målføra på Søraustlandet. Seip påviste grundigere enn noen før han at det gamle synet på disse målføra som oppblanda med dansk og dermed «mindre ægte», var heilt uriktig. Mange av de formene som en tidligere hadde trudd var importert frå dansk, viste seg å ha eksistert i søraustnorsk folkemål alt før dansketida.

Det viste seg etter hvert at de mange dobbeltformene i 1917-rettskrivinga skapte problem i undervisninga, og i 1934 satte Kirkedepartementet ned ei rettskrivingsnemnd til å rette på dette. Samtidig fikk nemnda i oppdrag å fremme tilnærminga mellom målformene «på norsk folkemåls grunn». Formann i nemnda blei professor Ragnvald Iversen, og blant medlemmene var Halvdan Koht og forfatteren Johan Bojer. Nemnda la fram ei tilråding like etter nyttår 1936. Tilrådinga førte til en kvass debatt som varte like til krigen kom. Særlig frå konservativt nynorskhold kom det hard kritikk, mens bokmålstilhengerne var noe meir tilbakeholdne. På grunnlag av tilrådinga arbeidde departementet ut ei stortingsmelding som blei lagt fram til debatt i 1937 og godkjent med 112 mot 37 stemmer. Året etter, i 1938, blei så den nye rettskrivinga gjennomført ved en kongelig resolusjon.

1938-rettskrivinga betydde et langt steg på vegen mot språklig samling. Mange av folkemålsformene som blei tillatt i bokmålet i 1917, blei nå gjort obligatoriske. Hokjønnsendinga *-a* blei tillatt i omtrent alle ord som var hokjønn i nynorsk, og påbydd i mange av dem. I nynorsk blei

artikkelen *-a* (sola, husa) eineste hovedform, mens den tradisjonelle *i*-endinga blei redusert til tillatt sideform (dvs. at den bare kunne brukes i skoleelevens skriftlige arbeid, ikke i lærebøker). Også her blei mange nye stavemåter delvis påbydd, delvis tillatt.

Mellom 1938 og 1940 blei den nye rettskrivinga tatt i bruk i skolene, og i samband med dette vedtok Oslo skolestyre i 1939 at tilnæringsformene skulle tas i bruk så langt råd var i osloskolene. Mange skolestyrer utover landet følgte eksemplet, men før dette kunne få praktiske resultat, kom krigen i 1940. Alt året etter hadde den nazistiske kulturministeren, Gulbrand Lunde, fått utarbeidd ei ny rettskriving, som skulle avløyse «det Kohtske knot», og som var renska for de fleste tilnæringsformene frå 1938. Enkelte av disse tilnæringsformene var likevel bevart og gjort obligatoriske, slik at en i bokmål måtte skrive *hogg*, *dogg* og *vogge*, men *hull* og *kull*, *gammal*, men *hammer*, *likne*, men *regne*, *korg*, men *lyve*, *fram*, *etter*, *bru*, men *glemme*, *siden*, *ham* (for *han*, objektsform). For ikke å gløymme *no* for *nå*. I de grammatiske reglene kom den konservative tendensen tydeligere fram: *a*-endinga i hokjønn blei såleis innskrenka til hverdagslige og konkrete ting og omgrep, i nøytrum fleirtall skulle *a*-en bare brukes i to ord, nemlig *barna* og *beina*, og i fortid av verb skulle en ikke skrive *-a* i det heile, anna enn i heilt spesielle stilistiske sammenhenger. Altså: Punkt for punkt de samme reglene som Riksmålsforbundet praktiserer i dag, slik det går fram av den ordlista de har gitt ut. Vi nemner dette fordi enkelte riksmålsfolk har prøvd å framstille nazirettskrivinga som et steg i samnorsk lei, og dermed skape uheldige assosiasjoner.

Likevel er det nok rett at de radikalismene som trass i alt fans i nazirettskrivinga, skapte en reaksjon som også gikk ut over 1938-reforma, og en del av forklaringa på den voldsomme reaksjonen etter krigen må søkes her. Vi må ha i minnet at 1938-reforma i 1941 bare hadde gjeldt i tre år, og de aller fleste hadde ikke lært den skikkelig. Da folk skulle sabotere nazipåfunnet, saboterte de derfor for sikkerhets skyld alt som ikke stemte med 1917-normalen.

Da nazistene måtte kapitulere, var det også ute med rettskrivinga deres, og i åra etter krigen blei 1938-normalen innarbeidd for alvor. Nå viste det seg hvor viktig vedtaket i Oslo skolestyre hadde vært. I og med at tilnæringsformene skulle brukes i folkeskolene i Oslo, kom disse formene til å dominere i lærebøkene. Osloskolene var og er nemlig uten sammenlikning det viktigste markedet for skolebokforlaga. Etter 1917 hadde mange skolekretser utover landet vedtatt å bruke et radikalt bokmål i undervisninga, men da osloskolene holdt seg til den konservative varianten, kom det ut bare få lærebøker med tilnæringsformer, og disse formene slo derfor ikke igjennom. Denne gangen gikk det altså annleis, men dermed blei også reaksjonen så mye sterkere. Mange av de nye formene virka heilt fremmede på Oslo-folk, andre virka «vulgære» på mange, fordi de blei

brukt i lågtstående sosiale lag. Til dette kom at formene ofte blei brukt heilt mekanisk og delvis inkonsekvent. Det gav også næring til uviljen at tekster frå eldre litteratur blei revidert i samsvar med 1938-rettskrivinga i lesebøker, og det ikke sjelden på en smaklaus og lite pietetsfull måte. (Her må vi skyte inn — i rettferds namn — at dette med revisjon ikke var noe nytt etter krigen, også tidligere hadde klassiske tekster i lesebøker blitt revidert i pedagogisk hensikt, men aldri så drastisk som i denne tida.)

Alt dette førte til at den konservative riksmålsrørsla fikk vind i segla i slutten av 1940-åra, med kravet om at 1938-rettskrivinga skulle annulleres, og ei meir konservativ bokmålsform, av tilhengerne sine kalt «riksmål», skulle få offisiell status. Denne rørsla hadde stor framgang i 1950-åra. Den ekstreme radikaliseringa av klassiske tekster tok slutt (jamvel om den har vært brukt i riksmålspropagandaen like til i dag, som om ingenting hadde hendt!). I 1954 måtte Oslo skolestyre gå tilbake på vedtaket frå 1939, og de radikale formene blei temmelig fort borte frå lærebøkene. Dermed blei det også vanskeligere å bruke dem i skolene utover landet, og den meir konservative eller «moderate» varianten begynte å trenge inn igjen der også.

La oss til slutt bare minne ganske kort om utviklinga de siste femten åra. I 1951 oppretta Stortinget et rådgivende organ i språkspørsmål, Norsk språknemnd, etter at spørsmålet hadde vært drøfta i fleire år. I nemndas mandat var det fastsatt at den i arbeidet sitt skulle «fremja tilnærming mellom dei to skriftmåla på norsk folkemåls grunn». Dette har ført til en kraftig agitasjon, for ikke å si hets, mot nemnda frå riksmålsorganisasjonenes side. I 1957 la nemnda fram et forslag til en læreboknormal etter oppdrag frå Kirkedepartementet. Forslaget blei drøfta og vedtatt av Stortinget året etter og deretter gjennomført (etter en revisjon) i 1959. Læreboknormalen betydde ei forsiktig regulering av 1938-rettskrivinga, snarere i moderat enn i radikal lei hva bokmålet angår, og gjorde dermed Riksmålsforbundets propaganda til skamme. Den hadde nemlig i årevis hamra inn at språknemnda ville «fullføre ødeleggelsesverket fra 1938», altså ta et nytt langt steg i samnorsk lei. Trass i at dette ikke holdt stikk, fortsatte riksmålsagitasjonen med uminska styrke, med det klare føremålet å tvinge styremaktene til å gi opp samnorskpolitikken. I januar 1964 gav undervisningsminister Helge Sivertsen delvis etter for presset og satte ned en komite til å vurdere språksituasjonen og språkpolitikken på nytt. Formann i komiteen blei professor Hans Vogt, rektor ved Universitetet i Oslo, og ellers var det med representanter frå alle språkleirer. Komiteen la fram ei tilråding våren 1966, og den skal trulig opp til debatt i Stortinget i nær framtid. Tilrådinga er et kompromiss mellom de ulike språksyn som var representert i komiteen, og unngår derfor å formulere noe klart standpunkt til språkpolitikken. På fleire viktige punkt går den likevel mot tilnæringsarbeidet, om enn i varsomme ordelag. Så lenge Stortinget ikke har

drøfta saka, er det derfor vanskelig å si vilken språkpolitikk som vil bli ført i framtida.

Vi skal nå gå over til å drøfte Språklig Samlings syn, sett på bakgrunn av den aktuelle situasjonen. Vi vil betrakte problemet frå tre synsvinkler — en reint praktisk-økonomisk, en kulturell og en demokratisk.

Hvorfor vil vi ha bare ett offisielt skriftspråk?

Det er ikke noe særstykke at en nasjon har to eller fleire jamstilte skriftspråk. Dette gjelder t. d. Finland, Eire, Belgia, Sveits, Tsjekkoslovakia og Jugoslavia. Alle disse landa sliter med til dels de samme vanskene som vi, ja, vanskene er ofte mye større, når språkskillet hindrer landsmenn i å forstå hverandre. Det blir ofte hevda at når disse landa kan koste på seg å ha to jamstilte skriftmål, så må vel vi også kunne det. Men de som hevder dette synet, overser to viktige kjensgjerninger, som setter oss i ei særstilling.

For det første har vi bare ett talemål i Norge. Det er et faktum som dessverre i altfor høg grad er blitt tilslørt av propaganda og vrangforestillinger. Den som vil bedømme den norske språksituasjonen realistisk, må ha klart for seg disse grunnsetningene: At vi har to offisielle skriftnormer, betyr ikke at vi har to språk i landet. (Vi ser da bort frå minoritetsspråka samisk og kvensk.) De dialektskilnadene vi har — og likeså skilnaden mellom nynorsk og bokmål — er ikke større enn i andre land med bare ett riksspråk, og de er ikke større enn at alle nordmenn kan forstå hverandre uten vidare. Ellers er det mange nordmenn som i dag snakker et naturlig norsk mål som verken er lokal dialekt eller rein skriftnorm, men ei blanding av alt dette. Og de har ingen vansker med å gjøre seg forstått av den grunn. Både formverk, lydssystem, rettskriving og ordtilfang er langt på veg identiske i de to riksspråka, og mange av de forskjellene som eksisterte ved hundreårsskiftet, har det vist seg mulig å fjerne ved gjensidige innrømmelser. I dette enkle faktum ligger sjølve grunnlaget for samnorsktanken. Dersom vi hadde hatt to heilt ulike språk i landet, ville en slik idé ha vært temmelig absurd.

For det andre: Vanligvis henger ei språkløyving i en nasjon sammen med ei geografisk kløyving. De ulike språkgruppene er gjerne konsentrert i bestemte geografiske områder. Slike tilstander har vi nok også hatt her i landet, men aldri så markert som i mange andre land. Ennå kan vi stundom høre at nynorsken er et mål for vestlendinger, mens bokmålet hører til i resten av landet. Dette er ekkoet av et gammalt slagord som nok hadde noe for seg før hundreårsskiftet og i de første tiåra etterpå, men som nå har mista all kontakt med virkeligheten. Etter 1917, og særleg etter siste krigen, har nynorsken gjennomgått en fornyingsprosess som har gitt den et langt meir riksnorsk preg enn den

hadde før. I denne sammenhengen må vi også ta i betraktning de store folkeflyttingene vi har hatt etter krigen. De har ført til ei sterkere målblending enn noen gang før, så det er tvilsomt om en egentlig kan snakke om reine bokmåls- og nynorskdistrikt lenger.

Disse kjensgjerningene skulle gjøre det klart at måkløyvinga faktisk er unødvendig. Til dette kommer at den skaper vansker som er ukjent i de fleste andre måkløyvde land, nemlig problema med å holde de to målformene ut frå hverandre. Som vi alt har vært inne på, har jo de fleste nordmenn et talemål som ikke svarer fullt ut til noen av skriftnormene, men som har karakteristiske trekk frå begge. Det sier seg sjølv at det må oppstå komplikasjoner når to ulike skriftnormer bygd på samme talemålsgrunnlag skal brukes om hverandre. Dette merker vi særlig tydelig i skolen.

I det heile er det nok skoleverket og skoleelevene som må legge de største offer på språksplittelsens alter. Ei gjennomført jamstilling må jo forutsette at i alle høve de som får den høgste allmenndanninga, gymnasiastene, lærer å beherske begge riksspråk, og får ei grundig innføring i de kulturtradisjonene hvert av dem er bærer av. Også i lågere skoleslag må elevene få et visst kjennskap til begge målformer. Dette fører til at en stor del av skoletida går med til å lære grammatikk, syntaks og rettskriving i to varianter av samme språk. Mange har sett seg leie på dette og har foreslått å avskaffe sidemålsstilen til artium. Ei så lettvent løysing er dessverre utopisk i den situasjonen vi har nå. Vi vil her vise til brosjyren «Sidemålsstilen ein gong til» av lektor Bjarte Birkeland, utgitt av Noregs Mållag, ei grundig framstilling av de positive sidene ved sidemålsstilen. Språklig Samlings framlegg til løysing av dette dilemmaet skal vi komme tilbake til lenger ute i dette skriftet.

Læreøkene i skolen representerer også et stort problem. De skal, ideelt sett, foreligge på begge målformer, til samme tid og til samme pris. Men ei slik dobbeltrykking vil naturligvis bli uforholdsmessig dyr, og det har ført til store og grove forsømmelser frå forlaga. Disse forsømmelsene har gått einseitig ut over nynorsken, ettersom de aller fleste skolene bruker bokmål som undervisningsmål, og forlaga først og fremst tar sikte på fleirtallet når de gir ut bøker. Her har vi sikkert en av grunnene til at nynorsken har gått så sterkt tilbake som skolemål de siste åra, noe som igjen fører til auka diskriminering. Vi har med andre ord fått en vond sirkel. Vogt-nemnda har nå foreslått tiltak til å bøte på dette, men vi veit ikke hvor effektive de vil vise seg å være, om de blir gjennomført. Vi skal seinere komme tilbake til vårt syn på dette problemet.

Et liknende tilhøve finner vi i Norsk Rikskringkasting, der nynorsken er grovt underrepresentert i forhold til den styrken den har i folket. Det samme gjelder i enda sterkere grad i styringsverket. Vi har i det heile mange eksempel på hvor vanskelig det kan være å sikre likerett for et

språklig mindretall. Men vi må legge til at i mange av institusjonene rår det en tydelig mangel på *vilje* til å rette på de skeive tilhøva, noe som gjør problemet vanskeligere enn strengt tatt nødvendig. Måljamstellinga er nemlig også et spørsmål om *holdning*. Den negative holdninga mange legger for dagen overfor målformer og kulturformer som er annleis enn dem de sjølv er vokst opp med, har dessverre i altfor høg grad fått sette sitt merke på målstriden. Den har, om ikke skapt, så i alle høve holdt unaturlig lenge oppe ei kulturkløyving i folket vårt, et kunstig skille mellom bykultur og bygdekultur. At dette skillet nå holder på å viskes ut, vil neppe mange sørge over.

Sjølve målstriden har i alle disse åra betydd ei uhorvelig sløsing med ressurser, både økonomiske og åndelige, og den gjør det stadig. Vi kan si det slik at dersom det hadde blitt ofra så mye tid og så mange penger og krefter på å arbeide de to målformene sammen som det har blitt ofra for å holde dem åtskilt, ja da ville vi trulig alt hatt et sams skriftmål i landet.

Alt i alt må vi si at språkløyvinga i Norge er en uhyre kostbar affære. Og egentlig er de utgiftene den påfører oss, unødvendige, ettersom vi i røynda bare har ett norsk talemål, med ulike variasjoner. Nå kunne en jo løyse problemet ved å bestemme uten videre at vi heretter skal ha bare ett offisielt skriftmål i landet, nemlig det som i dag blir kalt moderat bokmål. Ei slik løysing er blitt foreslått fleire ganger (om enn «riksmålet» har vært nemnt oftere enn det moderate bokmålet som framtidig einespråk), og det ville sikkert være den lettvinteste utvegen. Når vi likevel blankt avviser denne løysinga, har vi mange grunner til det. Både kulturelle og demokratiske omsyn taler imot å gå så lettvent til verks. Disse sidene ved problemkomplekset skal vi nå ta nærmere for oss.

Samnorsk — kulturfare eller kulturberikelse?

Som mange sikkert kjenner til, er det i visse kretser god tone å framstille samnorskpolitikken som en kulturfiendtlig politikk, en politikk som går ut på å skaffe landet et fattig og nyanselaust språk, forflata og stil-laust. Dette er sjølvsagt ikke vår mening, og vi kan ikke tenke oss at tilnæringspolitikken vil føre til et slikt resultat, om den blir ført på en fornuftig måte. Tvertimot trur vi at et samnorsk skriftspråk vil bety ei stor kulturell og språklig vinning for landet.

La oss et øyeblikk kaste et blick på den kulturelle og sosiale bakgrunnen for de nåværende målformene. Bokmålet har opphavet sitt i den gamle dansk-norske embetsmannskulturen, og var i det forrige og begynnelsen av dette hundreåret et typisk overklassemål. Da brottet med Danmark var fullført, også språklig og kulturelt, blei «den dannede dagligtale» i overklassen gjort til talemålsgrunnlag for denne målforma.

Riksmålsforbundet hevder den dag i dag at det ikke kan bli tale om å gå ut over dette snevre grunnlaget, ortodokse nynorskfolk på si side stempler det som «fremmendt» og «unorsk» og dermed mindreverdig. Vi tar avstand frå begge disse synsmåtene. Riksmålsstandpunktet skal vi komme tilbake til. Her kan det være høvelig å ta opp dette med «norskheten», det har jo vært litt av et kjernepunkt i språkstriden.

Den opphavlige drivkrafta bak målreisinga og fornorskinga var nok av nasjonal natur. Det var en skamfølelse over at Norge, en fri nasjon, måtte ta til takke med et fremmendt språk som riksspråk. I dag blir det ikke lagt så stor vekt på dette som for hundre år sia, og grunnen er enkel: I dag har vi to norske skriftmål i landet. Til og med den mest konservative varianten av bokmålet bygger på et talemål som har slått rot i Norge og vært i bruk her i landet i mange generasjoner, enda om det er lite representativt for fleirtallstalemålet i landet. Det er ikke meir norsk å snakke Sunnmørsmål enn Osломål — *vatt, kvit, heil* er ikke meir norsk enn *vann, hvit, hel*. Når mange nynorskfolk ennå skiller mellom norske og unorske former, handler de etter vårt syn til skade for si eiga sak, som de da assosierer med forestillinger som for de fleste i dag virker anakronistiske. Vårt syn er at begge våre skriftmål, og alt talemål som blir brukt av nordmenn, er *norsk*, og vi vil ikke være med og sette et mindreverdsstempel på dem som bruker former som tilfeldigvis kan være importert frå Danmark for noen hundre år sia.

Heller ikke kan vi uten videre slå vrak på de store kulturelle verdiene som har kommi frå embetsmannskulturen i det førre hundreåret, på det språket som tilhørte denne kulturen.

Mens bokmålet altså var et typisk overklassemål til å begynne med, var nynorsken et like typisk bondemål. Den var grunnlagt på bygdedialektene i et samfunn der jordbruket var den heilt dominerende næringsgreina, og den kom til å bli et ledd i ei nasjonal og sosial frigjøring.

I dette hundreåret har situasjonen forandra seg. Ei ny samfunnsklasse, arbeiderne, har kjempa seg fram til politisk og kulturell frigjøring, og de representerte en reaksjon både mot overklassemålet og bondemålet. Så kom velferdsstaten, med ei utjamning av klasseskillene. Målformene hadde utspilt si rolle i klassekampen. Samferdsla er blitt bedre utbygd, og folket er komme i sterk rørsle. Frå bygdene strømmer det ungdom til byene for å søke utdanning og arbeid. I ferietida går strømmen motsatt veg: For å få avkopling frå det daglige maset og jaget drar byfolk på landet, til kysten og opp på fjellet. Skillet mellom by og land blir viska ut i stadig sterkere tempo etter som kontakten auker.

Sjølvsagt må dette gi grobotn for ei kulturell og språklig utjamning av store dimensjoner. Vi meiner at denne utviklinga må få sitt å si for språkpolitikken. Etter vårt syn bygger begge de nåværende skriftnormalene på altfor snevre talemålsgrunnlag. Bokmålet har framleis, i

all hovedsak, det såkalte «dannede talemål» til muntlig underlag, enda om de radikale tilnæringsformene peiker ut over dette grunnlaget. Nynorsken tar på si side for lite omsyn til bymåla i si oppbygging. Framleis er målformene knytta til hver sin sektor av norsk kultur, bykulturen og bygdekulturen, enda om tilknytninga ikke på langt nær er så einseitig som den var for bare noen tiår sia. Ingen av dem er skikka til å bli det samlende norske riksspråket i den form de har i dag.

Best merker vi kanskje dette i ordtilfanget. Bokmålet har jo alltid vært rikt på ord for det såkalte «høgre åndsliv», for byliv, forretningsliv og teknikk. Nynorsken har sin styrke på områder som norsk bygdeliv og norsk historie. Som litteraturspråk har begge vist seg fullverdige. I dette hundreåret har vi sett hvordan begge målformene er blitt tatt i bruk og oppdyrka på andre områder enn dem de frå først av var fullt brukbare på. Bokmålet har tatt opp stadig fleire ord og uttrykk frå bygdelivet, gjerne gjennom nynorsken. Og nynorsken er tatt i bruk som fagmål på de aller fleste felt i det moderne samfunnet, og er nå et fullgodt kulturmål.

Likevel kan vi konstatere en viss stivleik i begge målformenes struktur, noe som bl. a. kommer av at begge står i forsvarsposisjon overfor «konkurrenten». I bokmål har det vært en tendens til å unngå mindre kjente ord, særlig de som kan mistenkes for å være av nynorsk opphav. Dette har ganske sikkert sammenheng med den agitasjonen som blir dreven mot «fremmedlegemer i riksmålet». I visse kretser er det ennå god tone å henge ut nynorske ord eller dialektord til spott og spe, som «fjøsmaal» eller «departementskonstruksjoner». Resultatet av dette er i mange høve et uhyggelig bleikt og fattig språk, fullt av gamle, velbrukte ord og ordlag med upresist og utvatna innhold, et språk som tydelig vitner om redsle for ord og former som ikke kan karakteriseres som «rent riksmål».

Den samme tendensen har gjort seg gjeldende i nynorsk — med motsatt fortegn, sjølvsagt. For ortodokse nynorskefolk er det først og fremst ord med visse ytre kjennetegn som står på svarteliste, særlig ord som begynner på *be-* eller *an-* eller slutter på *-het* eller *-else*, eller har andre for- eller etterstavinger av dansk-tysk opphav. Resultatet blir gjerne et slags «dovrenorsk», der vanlige ord og uttrykk som tilfeldigvis også er vanlige i bokmål, blir erstatta med kunstige «sagakonstruksjoner», som kanskje er heilt uforståelige for de aller fleste nordmenn.

Etter vårt syn er disse tendensene skadelige for de to målformene, og dermed for norsk språk i det heile. Vi meiner at alle ord som er i bruk i norsk talemål, prinsipielt må kunne brukes i skrift. *Vi arbeider derfor for et skriftspråk der ordtilfanget i både bokmål og nynorsk kan komme fullt ut til sin rett.* Et samnorsk mål etter disse prinsippa trur vi vil bli rikere og dermed meir fullverdig enn både bokmålet og nynorsken er i dag.

Vi vil ikke la være å nemne at denne politikken ikke alltid har vært følgt av samnorskefolk. Særlig like før og like etter siste krigen var det

populært å stemple «unorske» ord som forkastelige og finne avløyserer, som da gjerne blei brukt temmelig kritikkløst. Ordet *høve* skulle t. d. avløse *forhold*, *anledning*, og fleire andre ord. Naturligvis gav dette motstanderne våre vatn på mølla, og det blir framleis gjerne hevda at samnorskpolitikken går ut på å utrydde mange vanlige ord og erstatte dem med «sekkegløser». I dag er dette bare en propagandapåstand.

Ei anna sak er det at vi sjølvsagt ikke går inn for en heilt ukritisk ordbruk. Vi meiner naturligvis ikke at en alltid skal bruke det første og beste ordet som faller en inn. En bør prøve å finne fram til det mest råkande og presise ordet for det en vil ha sagt. I forordet til «Nynorsk ordliste. Større utgåve.», Det Norske Samlaget, skriver ordboksredaktør Alf Hellevik bl. a.:

«Storparten av dei vanlege orda vi har bruk for i tale og skrift, er dei same i begge mål, det er berre skrivemåten og bøyinga som kan vere ulik. Er ein i tvil, bør ein derfor ikkje utan vidare gå ut frå at det plent må heite noko anna i nynorsk enn i bokmål — og omvendt. Heller bør ein gå ut frå at ord som er vanlege i det eine målet, dei kan ein i regelen bruke i det andre.

... (Vi bør) hugse på at målet ofte har fleire ord som tyder om lag det same (synonym), jfr. *treffe*, *møte* og *råke*; *strid* og *kamp*; *heile* og *hjerne*; *fager*, *vakker*, og *ven*; *stutt* og *kort*.

...Målet for norskopplæringa må bl. a. vere å øve eleven opp til å arbeide med målet sitt og ikkje kritikkløst slå seg til ro med det som først fell i pennen av ord og ordklisjear, men kjenne glede over å leite etter — og finne fram til — eit meir råkande og meir innhaldsrikt, eit betre ord. Da vil ein og bli meir klar over den uttrykksevna vi har i vårt eige mål, og da vil og vårt heimlege ordtilfang betre hevde seg i tevlinga med lånord og framandord.»

Vi slutter oss heilt til dette synet, som vi meiner har like stor gyldighet for begge målformer.

Siktemålet med samnorskpolitikken er alt i alt å prøve å bygge bru over den språklige og kulturelle kløfta vi har hatt her i landet i over hundre år. Det kan vanskelig kalles kulturnedbrytende verksemd. Det er i grunnen bare å ta konsekvensen av ei utvikling som alt er i full gang på alle områder i samfunnslivet — unntatt i de offisielle skriftspråknormene, der de gamle grensene framleis er intakte. Men også her har vi hatt ei utjamning, og den vil vi arbeide for å fortsette og fullføre. Det er, etter vårt syn, bedre kulturvern og språkvern enn å holde oppe to åtskilte, men likevel heilt nærskyldte skriftmål som utarmer seg sjølv, og dermed det norske språket i det heile, ved sin negative trassreaksjon overfor hverandre.

Massekulturen og spørksmålet

Etter at vi såpass grundig har tatt for oss integrasjonstendensene i den norske befolkninga, kan det høve å vende blikket ut over våre egne grenser et øyeblikk. Da ser vi det samme som vi har merka her i landet: Samferdsla over heile jorda er blitt radikalt forbedra, og kontakten mellom nasjonene har auka kolossalt de siste tiåra. For hundre år sia var det ei bragd å fullføre ei jordomsegling på åtti dager. I dag kan en reise rundt jorda på like mange minutt. Radio og fjernsyn kan bringe de fjerneste avkroker på jordkloden inn i ei norsk dagligstue. Det som skjer i Mississippi og i Sør-Afrika, i Sinai og i Vietnam, det angår oss direkte i en grad som var utenkelig for et par generasjoner sia. Turisttrafikken har skapt kontakt mellom nasjonene, og da ikke bare mellom noen få privilegerte som hadde råd til å reise og pleie internasjonalt samkvem, slik det var for noen tiår sia. Den tanken er ikke lenger så fjern at vi skal kunne utvikle en verdskultur, der alle nasjoner kan yte sitt bidrag, og forme en heilskap uendelig mye rikere og meir mangfoldig enn noe av det de mindre kulturkretsene hittil har kunna by på.

I en slik atmosfære vil det være både kortsynt og skadelig å gå inn for en nasjonalistisk isolasjonspolitik, og kretse om sin eigen norske navle. Like skadelig er det å gi seg til å dyrke den «europiske» kulturform og lukke augene for det ikke-europiske folkeslag har ytt. Begge tendensene er levende her i landet. Heldigvis ser det nå ut til at disse provinzialistiske holdningene er på tilbaketog. Vi kan ikke slutte oss til det synet enkelte riksmålsmenn gir uttrykk for, at målrørsla og samnorskrørsla skulle være utslag av en kulturell og språklig isolasjonisme, mens riksmålsbevegelsen derimot er internasjonalt orientert. Dette synet er overskjematisk og dermed feilaktig.

Vi ser det slik at den stadig aukende mellomfolkelige kontakten er det mest positive kjennetegnet på utviklinga i dette hundreåret. Men vi vil ikke ignorere de farene denne utviklinga fører med seg, farer som dessverre ikke alle er like klar over.

I Sambandsstatene, anføreren i marsjen mot stadig høgre levestandard, har det den siste mannsalderen foregått ei veldig industrialisering og en kolossal auke i produksjonen av forbruksvarer. Dette har ført til framvoksteren av ei heilt ny sivilisasjonsform, bygd på masseproduksjon, massedistribusjon og masseforbruk. Denne livsforma har spreidd seg til resten av den industrialiserte verda, og har utvikla seg i et halsbrekkende tempo, med USA i brodden heile tida. La oss sjå litt på hva dette innebærer.

De positive sidene er lette å få auge på. I vår del av verda har vi i dag en velstand som aldri før. Levestandarden er jammere fordelt enn den noen gang har vært, og dette har også ført med seg en effektiv

demokratiseringsprosess.

De negative trekka er dessverre også tydelige. Massekulturen innebærer en stor fare for åndelig einsretting, ja, den er til dels basert på nettopp det. Masseproduksjonen forutsetter at en får utvikla ei rekke kunstige behov i folket, og at de er så identiske som mulig. Her kommer reklamen inn. Den er i dag ei veldig makt — ei makt som primært skal fremme salget av forbruksvarer, men som i like sterk grad bidrar til å forme en mennesketype. Vi møter den over alt — i aviser og andre trykksaker, på kinoene, på veggplakater, på trikker og busser. I den såkalte pop-industrien har den en mektig alliert. Den griper inn på alle livsområder og appellerer til alle aldersgrupper. Vilke ideal er det så den prenter inn i oss?

Stereotypene i reklamekulturen er ikke vanskelige å definere. Vi kan faktisk dele dem inn etter kjønn og alder. Mennene skal være effektive, energiske og framgangsrike karrierejegerer, kvinnene skal først og fremst ta seg godt ut, ungdommen skal more seg og være livsglad, men samtidig eksemplarisk og målbevisst. De varene reklamen byr fram, gir seg ut for å fremme disse eigenskapene på ymse måter, enten det nå er såper, hårkrem eller tyggegummi ...

Kort sagt: Den internasjonale massereklamen er ei av de sterkeste einsrettende krefter i vår tids samfunn, og ingen unngår verknadene av den. Karrierejakten er et av de mest dominerende trekk ved det samfunnet den former. Statusjakt er kanskje et meir dekkende ord. Det innebærer et sanselaust jag etter alt som kan gi sosial prestisje: ledende stillinger, ære og gjetord, biler og fjernsyn, vaskemaskiner og koner med minkpels. Aldri er ytre glans blitt så systematisk lovprist som i våre dager. Denne einsrettinga gir seg også utslag i intoleranse overfor dem som ikke tilpasser seg denne livsstilen, som på en eller annen måte bryter med det vedtatte.

Vi opplever altså det som for noen generasjoner sia stod som et paradoks: så å si all materiell naud er avskaffa, men det mangler likevel mye på at vi virkelig lever i et «trivselssamfunn.» Behovet for menneskelig kontakt er like sterkt, om ikke sterkere enn før. Reklamens svar på dette er alle annonsene av «Hvorfor-skal-jeg-alltid-være-utenfor»-typen — et godt døme på hvordan den til siste trevl utnytter de behova den sjølv har skapt eller holder oppe. De fleste av oss ler nok av slikt, og undrer oss over at noen vil kaste bort penger på noe så tåpelig. Men vi har før sett hvordan tåpeligheter har glidd inn i folk, i alle fall inn i underbevisstheten, når de støter på dem overalt og til alle tider. Vi bør verken undervurdere massereklamens makt eller dens kynisme, sjølv om vi her i landet ennå ikke er komne så langt som i USA, der menigmanns direkte kontakt med politikken blir formidla av reklamebyråa, og de aggressive og krigerske instinkta hos den oppvoksende generasjonen blir utnytta og oppdyrka gjennom annonsering og salg av krigsleiker og -tegnaserier.

Når reklamen får så stor makt, ved hjelp av en veldig kapitalkonsentrasjon, moderne massepsykologi og myten om det «frie næringsliv», kan den altså i verste fall bli farlig for sjølve menneskets eksistens. Men også her i Norge merker vi tendensene, og vi bør være på vakt.

La oss så igjen vende blikket mot språksituasjonen, spesielt vår egen, og sjå den på bakgrunn av massekulturens frammarsj. Det første som da faller i augene, er den sterke ekspansjonen av det engelske språket på andre, mindre språks kostnad. Over heile verda merker vi i dag brytningene mellom den internasjonale massekulturen og de meir særprega nasjonalkulturene, bl. a. i form av en invasjon av engelske ord og uttrykk og forsvarstiltak mot denne invasjonen. Problemet er globalt — la oss heile tida være klar over det. Det er en kamp mellom den sivilisasjonsforma som setter et upersonlig, tomt statusjag i høgsetet, og andre nasjonale, tradisjonsbestemte og personlig opplevde kulturformer.

De aller fleste vil vel være enige om at norsk kultur og norsk språk — i videste mening — bærer på verdier vi ikke kan unnvære — i likhet med alle andre nasjonale kulturer og kulturspråk. Det er derfor svært beklagelig at utfordringa frå Amerika nådde oss mens vi var splitta i to — for ikke å si fleire — målleirer, opptatt med innbyrdes strid og kiv. Vi meiner at det nå meir enn noensinne er nødvendig å samle kreftene til vern mot den faren som truer. At språkløyvinga svekker oss, er tydelig, og det styrker ikke norsk språk at en av språkleirene konsentrerer alle sine krefter om å holde det dominerende riksspråket vårt så fritt for særnorsk språkstoff som råd er. Tilhengerne av denne politikken reklamerer gjerne med at de er åpne for kulturelle strømnings ute i verda, og at deres målform er «vårt internasjonale kontaktsprog». De mest vidtgående av dem leiker med tanken om å avskaffe nynorsken som offisielt språk og føre inn engelsk i staden. Enkelte av dem ynder å kalle motstanderne sine for «provinsielle» og «heimfødinger». Til det er å svare at ingen stad er provinsialismen så dominerende som nettopp i den leiren. Det som karakteriserer provinsialismen, er jo forakten for ens eige, det heimlige, og etteraping av det fremmende.

En ting er klar: Ser vi på pop- og reklameindustrien her i landet, så ser vi at det konservative bokmålet er heilt dominerende. Årsaka til det er lett å forstå. Sia dette språket alltid har hatt høg prestisje, som «de fines sprog», så har reklamefolk utnytta den «snob value» som ligger i dette. Ved å kople sammen konservativt bokmål («riksmål») med andre «statussymbol» har de klart å reise et effektivt bolverk mot tilnæringsarbeidet. Den framstående reklameeksperten og riksmålsmannen Iver Tore Svenning rår i reklamebladet «Propaganda» kollegene sine til å holde seg unna ord som «høve (og derfor også høvelig), døme, kostnad (i all forbrukerreklame), løyve (hvis da ikke annonsens helhet viser at ordet er brukt ironisk-humoristisk), ofte et ord som fram (særlig i sammensetninger) og former som språk, etter, farge (tildels)». I staden blir

det tilrådd å bruke konservative ord og vendinger, gjerne «lett arkaiserende», som «uvilkårlig vil gi vår vare et visst fornemt preg».

Resultatet av dette blir da det typiske reklamespråket: konservativt bokmål, gjerne oppsprita med engelsk, fattig og nyanselaust, bare brukbart til å lage lettfattelige slagord. Også mange riksmålsfolk reagerer mot at den målforma de kjenner som si, blir misbrukt på denne måten. I det heile står vi her overfor et problemkompleks som peiker langt ut over språkstriden, men som en må ta stilling til når en skal vurdere språksituasjonen.

Vårt syn kan da sammenfattes slik:

Vi vil ikke motarbeide den tekniske utviklinga og internasjonaliseringa i seg sjølv, men vi går mot de sterke tendensene til einsretting og standardisering av livsform og livsideal som denne utviklinga har gitt grobotn for. Vi ser dette som en kamp *for* menneskeverdet, *mot* et totalt kommersialisert robotsamfunn. Som et ledd i denne motstanden vil vi verne språket vårt mot den forflatinga og utarminga reklameindustrien står for. Vi vil hindre at den målforma som blir brukt som instrument i denne forflatinga, trenger unna de andre variantene av norsk, nemlig nynorsken, det radikale bokmålet og målføra, ved hjelp av sin overlegne sosiale prestisje. For å kunne stå så sterkt som mulig overfor den truende utfordringa frå den importerte massekulturen, vil vi samle de kreftene som hittil har vært engasjert i den heimlige målstriden, om ei språkform som best mulig kan ta vare på den rikdommen og de kjeldene til språklig fornying vi framleis har i norsk språk.

„Vakkert" og „stygt" språk

Mange er mot sannorskntanken av estetiske grunner. Det har vært et hyppig og til dels også slagkraftig argument mot fornorsking, målreising og tilnærming at de «forsimplet» språket. Det blir stadig klaga over at sannorsken er et «stygt» språk, at den er «ukultivert». Dette er anklager som frå gammalt av har ramma folkemålet, «almuesproget», i motsetning til «det dannede talemål». At vi den dag i dag kan støte på dette synet, meir eller mindre kamuflert, syns vi er trist og nedslående. Det vitner om ei irrasjonell innstilling til språket, utvikla av gamle fordommer og vaner. Ingen kan sjølvsagt med fornuftige argument bevise at enkelte ordformer og grammatiske endinger er meir «kultiverte» enn andre, at det er meir kultivert å skrive «solen» enn «sola». Et slikt syn bygger ikke på fornuft, men på magisk tenking.

De fleste vil vel, etter å ha tenkt nøkternt gjennom problemet, være enige i at det prinsipielt ikke eksisterer noe sånt som «stygge» eller «vakre», «kultiverte» eller «ukultiverte» språkformer. De estetiske kvaliteter, evt. manglende kvaliteter, ved språket avhenger fullt og heilt

av den enkelte språkbruker. Det vitner derfor om en svært kortsynt tenkemåte å trekke fram døme på dårlig språk i ei tekst på ei radikal målform, og så dømme heile samlingstanken ut ifrå det.

Ei sak for seg er det at det kan være ulike meninger om hva som er dårlig språk. De aller fleste er svært konservative i målvegen. De har lært ei norm som barn og vent seg til den, og da virker avvik frå den norma gjerne svært irriterende. De blir stempla som stilbrott. Særlig irriterende blir det når normene må forandres såpass ofte og gjennomgripende som det har vært — og delvis framleis er — nødvendig her i landet. Men de meir klarsynte vil likevel forstå at språkvaner er like ustabile som andre vaner, og at argumentet om «stilbrott» ikke kan vege særlig tungt mot ei rettskrivingsreform. Stilsansen forandrer seg i alle høve frå generasjon til generasjon. Ei form som epler (for *æbler*) blei såleis karakterisert som «udannet» av den framstående filologen Johan Storm i førstninga av dette hundreåret. Og Fridtjof Nansen siterte en gang ei fornem dame frå førre hundreåret, som «skrev *ager* istedenfor *aker*, fordi, sa hun, *k* er en tarvelig bokstav og vanskelig å nedskrive, mens *g* er tekkelig for øiet og lett å nedskrive». I dag virker dette bare latterlig. Vi må vel kunne slå fast at det eineste *reelle* kjennemerket på stilkvalitet er i vilken grad skribenten makter å formidle sine tanker og stemninger til leseren, og det er uavhengig av språkforma. Ut frå det kriteriet tør vi trygt påstå at et samnorsk riksspråk fullt ut vil kunne måle seg med de to vi har i dag.

Et anna hyppig motargument, nær i slekt med det estetiske, er det at samnorsken er «kunstig», ei «mekanisk» blanding av bokmål og nynorsk, og dermed mindreverdig i forhold til de språka som er utvikla på «naturlig» måte. Det blir ofte vist til det faktum at de fleste europeiske kulturspråk har sitt opphav i en enkelt dialekt, i et sentralt område i vedkommende land, og er blitt utvikla og dyrka opp og blitt riksspråk i kraft av sin kvalitet og sentrale posisjon. Det blir peikt på at engelsk har utvikla seg av London-dialekten, fransk av Paris-dialekten, dansk av sjællandsk, svensk av målet i Målar-traktene, italiensk av toskansk osv. Det naturlige normeringsgrunnlaget i Norge skulle da være «det dannede talemål» slik det har manifestert seg i «riksmålet». Det blir da stilt opp som et resultat av den «naturlige» utvikling, mens samnorsk-tanken blir stempla som et forsøk på å lage et «kunstsprog», «en grøt av dialekter».

Da kan vi, for det første, vise til det moderne tyske riksspråket, som blei grunnlagt av Martin Luther i bibelomsettinga hans frå 1522-34. For Luther var det viktig at språket hans blei forstått av flest mulig tyskerer, og han prøvde derfor å velje former som var i bruk over et størst mulig område. Såleis kom målforma hans til å bli et blandingsspråk med element frå mange tyske målføre, målføre som stod like langt frå hverandre som de norske. Kort sagt: Det blei en «grøt av dialekter». Det

er neppe noen i dag som vil påstå at det tyske skriftspråket av den grunn blei forringa i kvalitet.

Men for det andre vil vi si at det har liten verdi å diskutere hvordan de store kulturfolka har fått utvikla sine skriftspråk, med tanke på at vi skulle kopiere dem. Vi må ikke gløkke at språkproblemet vårt er av en heilt spesiell natur, og derfor krever si særlege løysing.

For det tredje: Idealet om et «reint», «naturlig» eller «fritt» utvikla språk bygger på ei grunnfalsk oppfatning av hva et språk er. Denne oppfatninga skriver seg frå ei retning i språkforskinga i det førre hundreåret, i romantikkens tid, da språket blei sett på som en slags «levende organisme», et naturprodukt. Det skulle da utvikle seg uavhengig av menneskene, «efter sine egne iboende Love», som Arne Garborg skreiv. Dette synet er forlatt for fleire generasjoner sia i vitenskapen, men i propagandaen kan vi ennå støte på det, meir eller mindre forkledd. Det er derfor nødvendig å slå fast at språket fullt og heilt er et *kulturprodukt*, et tegnsystem, for å si det prosaisk. Det skal være et uttrykksmiddel for menneska, ei drakt til å kle tankene sine i, om en vil. For å sette saka på spissen: Språket er skapt for menneskets skyld, ikke omvendt — som en skulle tru når en hører dem som skriker høgest om å la det være i fred og utvikle seg fritt, uberørt av menneskehender så å si.

Særlig gjelder dette skriftspråket. Talespråket kan vel til en viss grad sies å være «naturlig» utvikla, forsåvidt som det skjer ubevisst. Utviklinga av talespråket hos et individ skjer parallelt med utviklinga av bevisstheten, ja, dette er faktisk to sider av samme sak. Gjennom språket oppfatter vi røyndommen omkring oss, orienterer oss i verda og oppdager oss sjølv som individ. Det er derfor naturlig at talespråket blir uløyselig knytta til personligdommen. Skriftmålet derimot er i større grad et reint kunstprodukt, underordna bevisstheten. Det må derfor dyrkes og utvikles bevisst, ikke planlaust og «naturlig». Det skal heller ikke være «reint». Noe slikt som et reint språk eksisterer i virkeligheten ikke. Språkblanding i større eller mindre grad har vi alltid hatt, fordi språket, liksom bevisstheten, meir er en flytende masse enn en fast einskap.

Konklusjonen må altså bli at skriftspråket er et uttrykksmiddel, en bruksgjenstand, som vi må arbeide bevisst med for at det skal kunne fylle si mangesidige oppgave så godt som råd er.

Språk og demokrati

Det demokratiske aspektet ved språkstriden er ofte framme i debatten, ettersom alle språkleirer hevder at nettopp de representerer en virkelig demokratisk språkpolitikk, mens motstanderne, ikke minst vi som går

aktivt inn for samnorsk, gjerne blir framstilt som tilhengerer av tvang og ufrihet. Dette spørsmålet er likevel mye meir innfløkt enn riksmålspropagandaen gir inntrykk av, og vi må derfor gå litt nærmere inn på det. Først vil vi ta for oss uttrykket «fri sprogutvikling», mottoet for den konservative riksmålsrørsla, finne ut hva det egentlig innebærer og sette det opp mot vårt syn. Deretter vil vi ta opp forholdet mellom talemål og skriftspråk, og mellom dialekter og riksspråk. Vi vil prøve å finne ut hvordan vi skal få sikra et mest mulig *reelt* språklig demokrati i vår situasjon.

«Fri sprogutvikling»

Uttrykket «fri sprogutvikling» er et nøkkelord i språkdebatten, men det er dessverre ikke så klart definert som en kunne ønske, og det tjener derfor meir til å tåkelegge realitetene enn til å avklare dem. Likevel er ett hovedvilkår for denne «frie» utviklinga tydelig formulert: Statsmaktene skal ikke ha noe å gjøre med språknormeringa. Høgsterettsadvokat J. B. Hjort, formann i Riksmålsforbundet sia 1961 har skildra «den frie sprogutvikling» slik:

«De som *kan* skrive og tale blir uvilkårlig forbilder for alle andre som er mindre dyktige. Disse, hvis de har sproglig oppdrift i seg, etterligner dem som er dyktigere.» — «Det er å la sproget være i fred, og la det rense seg selv, ved de mange skribenters aktivitet. Slik formes sprog i andre land. Ved en efterfølgende konstatering lager man en forsiktig normal.»

Dette vil med andre ord si at normeringa av språket skal ligge hos en språklig elite, «de som *kan* skrive», og at de som ikke hører til denne klassen av «skrivende folk», må nøye seg med å etterlikne dem. Denne tankegangen møter vi også ellers i riksmålspropagandaen, der ordet «sprogbruker» gjerne blir brukt i ei svært spesiell tyding. På «riksmål» er «sprogbrukere» det samme som dikterer og forfatterer, advokater, skuespillerer, vitenskapsmenn, journalister, prester og andre intellektuelle. Resten av folket, de breie lag, blir satt utafør. Til grunn for dette synet ligger det ei spesiell oppfatning av skriftspråkets natur og oppgaver. Her i Norden var skrifa opphavlig et middel til å komme i kontakt med høgre makter. Skrivekunsten var hellig og forbeholdt en ganske liten elite, som oftest et presteskap. En kunne nesten tru at det er dette språksynet som går igjen når riksmålsagitatorene hevder at skriftspråket bare kan normeres av de såkalte «sprogbrukerne», særlig forfatterne, viss det ikke skal bli ødelagt.

Dette synet lar seg etter vår meining ikke forene med de demokratiske grunnideene som samfunnet vårt i dag er bygd opp på. Vi ser det slik at alle yrkesgrupper, alle sosiale lag, har noe å yte til skriftmålet, ord og uttrykk å bidra med. Men inga særgruppe har noen rett til å stå fram og hevde at nettopp de er de eineste sanne språkbrukerne, og at de derfor bør

ha einerett til å fastsette rettskriving og formverk i riksspråket. Vi meiner at språknormeringa i dag må skje under demokratisk kontroll. Og da kommer nettopp statsmaktene inn. Deres oppgave er jo å styre landet etter de retningslinene folket i valg har vist at det foretrekker. Det er da urimelig at nettopp språket skal være underlagt et fåmannsvelde.

Nå er det somme som vil hevde at Riksmålsforbundets program ikke er å *tvinge* dem «som er mindre dyktige» til å «efterligne dem som er dyktigere», mens derimot styremaktene de siste femti åra har brukt tvangsmidler for å gjennomføre tilnærminga. De viser da til Menneskerettserklæringa av 1948, der det er slått fast at alle mennesker skal ha like retter uten omsyn til bl. a. språk. Dette kan likevel ikke tolkes slik at enhver har rett til å skrive og snakke akkurat som han/ho vil, hvor som helst og når som helst. Ei slik tolking vil i de aller fleste land bli sett på som heilt urimelig. Ei offisiell norm må vi nok ha, i alle høve i styringsverket, og den må også legges til grunn for undervisninga i skolen. I de fleste land er denne riksnorma mye strammere enn i Norge, og den blir mye strengere gjennomført. Vi har i virkeligheten en heilt einestående fridom i valg av former. I bokmål kan en skrive nesten reint «riksmål», bortsett frå enkelte former som *sne, frem, boken, bygget* o. a. og en kan skrive om lag som språket i dette skriftet, bortsett frå enkelte former som *meir, sjå, namn, skreve* o. a. Og dessuten alle mulige varianter mellom disse to ytterpunkta. Det kan hevdes at denne valgfridommen er pedagogisk uheldig — men når mange klager over dette og *samtidig* feller harde dommer over «sprogtyranniet», da må vi kunne si at begrepsforvirringa er fullkommen. Vi må heller ikke gløkke at det i norske skoler er langt friere adgang for elevene til å bruke sitt eige talemål enn i andre land, der de gjerne blir utsatt for et heller hardhendt normeringspress. I det heile må vi kunne si at den språklige fridommen i Norge er så stor som den kan bli viss den ikke skal gli heilt ut i anarkiet.

Om dette er riktig, vil enkelte hevde, så er det likevel ikke forsvarlig at styresmaktene prøver å dirigere språkutviklinga i ei bestemt retning. I andre land er skriftnorma, sier J. B. Hjort, bare ei konstatering av aktuell språkbruk. Dette er ikke heilt riktig. Også i andre land vil statsmaktene gripe inn når det er behov for ei rettskrivingsreform, så dette er ikke noe særnorsk fenomen. Både i Sverige og Danmark er den offisielle rettskrivinga vedtatt og gjennomført av undervisningsdepartementet, og i Storbritannia har Parlamentet fleire ganger drøfta framlegg til rettskrivingsendring. For tida blir det gjort forsøk i en del skoler der borte, og når resultatene er kjent, vil saka trulig bli fremma i Parlamentet på nytt. Her i Norge har nok staten mått gripe inn sterkere enn normalt, p. gr. a. våre heilt spesielle problem, men språkpolitikk er altså ikke noe ukjent omgrep i andre land heller.

La oss tenke oss at Riksmålsforbundets ønskedrøm blei en realitet, at Stortinget vedtok at alle stavemåter og bøyingsformer skulle tillates og stilles på like fot, og at staten heretter ikke skulle ha noe å gjøre med språknormeringa. Hva ville da skje?

Vi ville vel i første omgang få oppleve et fullstendig virvar, ei oppløsning av alle normer og fullt kaos i opplæringa. I neste omgang ville så de ikke-statlige normeringsinstanser tre inn. Presse, forlag, reklame, bedriftsledelser og andre sterke pressgrupper ville få fritt spillerom til å dirigere språkbruken i den leia de ønsker, og resultatet av det ville bli at den målforma som har den sosiale prestisjen på si side og de pengesterke samfunnsgruppene bak seg, ville få fullstendig overtaket. Dermed ville vi få omtrent de samme tilhøva her som i de såkalt «normale» språksamfunn: Vi ville få ei strikt norm som fullstendig dominerte alt språklig samkvem utover de snevre dialektksamfunn, og som alle måtte bøye seg for, likegyldig hvor nær eller fjern denne norma måtte ligge i høve til deres eige talemål. Enkeltmenneskene måtte finne seg i å leve under et mye sterkere språklig press enn i dag. Alt i dag ser vi at utenomparlamentariske pressgrupper og normeringsinstanser går inn for å trenge unna alle andre språkformer enn den mest konservative varianten av bokmålet («riksmålet»), og når staten da motarbeider denne politikken på de områder der den kan gripe direkte inn, undertrykker den ikke enkeltmenneskenes rett til språklig fridom, men støtter tvert imot opp om den.

Det er altså ei forvrenging av de faktiske forhold når riksmålspropagandaen så ofte framstiller statsmaktene som den eineste truselen mot den personlige fridom. Det gjelder denne setninga i Riksmålsforbundets retningslinjer: «Sprogutviklingen må karakteriseres som fri når den ikke er underlagt Statens dirigerende myndighet», og det gjelder J. B. Hjorts påstand om at når staten gir opp å føre språkpolitikk, vil språket få «være i fred» og «rense seg selv ved de mange skribenters aktivitet».

La oss så sjå litt på de konkrete resultata av de ulike syn på språknormeringa, nemlig Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, som er basert på ideen om «fri sprogutvikling», og Norsk språknemnd, grunnlagt på de demokratiske prinsippa staten hittil har følgd i sin språkpolitikk. Det kan ha interesse fordi språknemnda, som kjent, gjerne blir framstilt som et diktaturorgan.

Norsk språknemnd er egentlig bare et rådgivende organ, uten noen direkte innflytelse på språknormeringa. Det var ikke språknemnda som vedtok læreboknormalen, som somme trur; den la bare fram et utkast, som så blei drøfta offentlig, m. a. i Stortinget, og der blei det vedtatt at det skulle legges til grunn for den nye læreboknormalen. Språknemnda reviderte utkastet, som så blei lagt fram for departementet igjen og vedtatt ved en kongelig resolusjon. Medlemmene i nemnda blir valt ut av ei rekke institusjoner, blant dem universiteta i Oslo og Bergen, Noregs Lærarhøg-

skole, lærerskolen, den høgre skolen, folkeskolen, og folkehøgskolen. De som av riksmålstilhengerne blir kalt «sprogbrukere» er representert av Den Norske Forfatterforening og Norsk Presseforbund. Til og med Riksmålsvernet fikk tilbud om representasjon i nemnda, men det blei avslått p.gr.a. det bundne mandatet, at nemnda i arbeidet sitt skal «fremja tilnærming mellom dei to skriftmåla på norsk folkemåls grunn». Dette mandatet skal vi komme tilbake til. La oss her bare slå fast at nemnda ikke på noen måte er statsdirigert. Blant medlemmene er det fleire som har et sterkt konservativt språksyn, om ikke så konservativt som Riksmålsforbundets.

Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur blei oppretta av Riksmålsforbundet i 1953, med det formålet å «motarbeide enhver kunstig eller tvungen tilnærming mellom de to målformer i landet. Det vil arbeide for en fri sprogutvikling som med støtte i den litterære tradisjon kan bevare kontinuiteten i folkets kulturliv.» Dette mandatet må vel sies å være like «bunde» som språknemndas, og dessuten mindre konstruktivt. Akademiet skal være «til vern om det norske riksmål og dets litteratur». Altså: «Riksmålet» skal konserveres og tilnæringspolitikken motarbeides. Den ordlista Akademiet har gitt ut, stadfester dette inntrykket. Det er neppe i pakt med ei virkelig fri språkutvikling å sette opp former som *skib, frem, nydelse, ferge, fjel, sne, krave, torv, syvogtyve* o.l. som eineformer. Akademiet konstituerer seg sjølv, og det er foreslått frå riksmålshold at det skal anerkjennes som den eineste normeringsinstansen for bokmålet. Det vil i praksis si: Det skal utøve et språkdiktatur uten å måtte stå til ansvar for noen.

Etter vårt syn er det ikke vanskelig å sjå hvem som står for det demokratiske alternativet i språkstriden.

Samling på norsk folkemåls grunn

Opphavlig var både fornorskings- og målreisingsrørsla tufta på et nasjonalt grunnsyn. Hovedmålsettinga var å komme fram til et *norsk* skriftmål, som skilte oss ut frå alle andre nasjoner. Det reint demokratiske omsynet, at riksspråket mest mulig burde lempes etter fleirtallstalemålet i landet, spilte ikke så stor rolle i førstninga som det seinere kom til å gjøre. Derfor kom Aasens målform til å ligge like langt unna talemålet på Austlandet, i Trøndelag og i Nord-Norge som «bogsproget» gjorde. Men da *det* først hadde tatt det avgjørende steget frå dansk over på norsk målgrunn, meldte spørsmålet seg: Vilke norske former skulle en ta opp i et eventuelt samnorsk skriftspråk? På vilket grunnlag skulle tilnærminga skje?

Det naturlige svaret var at en måtte bygge på de mest utbreidde formene, «se mere på det almindelige end på det oprindelige,» som Moltke Moe uttrykte det. Halvdan Koht slo fast at «folkets virkelige

talesprog» måtte være grunnlaget for tilnærminga. I Norsk språknemnds statutter heiter det at tilnærminga skal skje «på norsk folkemåls grunn». Det ligger da nær å spørre: Hva er «norsk folkemål»? Og hva betyr «norsk folkemåls grunn» i praksis?

Arbeidsutvalget i Norsk språknemnd har definert «norsk folkemål» som «det vanlege talemålet i bygd og by til skilnad frå *skriftmål* og eit *normaltalemål* som er nær knytt til det («høgre talemål», «dannet talemål», «rikstalemål»)» Altså all norsk tale som ikke direkte er normert etter et skriftmål.

Uttrykket «tilnærming mellom skriftmåla på norsk folkemåls grunn» har gitt påskott til et yndlingsnummer i riksmålspropagandaen. Det blir hevda at målføreformene skal opphøyas til offisielle skriftformer, mens de nåværende skriftformene blir diskriminert og skal utryddes. Dette er ei grov forvrenging av det egentlige innholdet av formålsparagrafen til språknemnda. Det er nemlig slett ikke meininga at all språknormering skal skje «på norsk folkemåls grunn», det er ikke her problemet ligger. Ordboksredaktør Alf Hellevik, som var med på utforminga av formålsparagrafen og som har vært formann i språknemnda i mange år, skriver om dette:

«At folkemålet, talemålet, ikkje kan vere det einaste grunnlaget, har vore presisert så ofte at det skulle ikkje vere nødvendig å gjenta det. Derimot ville det vere nyttig om leiarane for riksmålsrørsla ville stadfeste at dei også aksepterer folkemålet i by og bygd som eit grunnlag — ikkje det einaste grunnlaget — for riksmålet. Dei burde og gjere det klart om dei aksepterer som ein del av grunnlaget også dei variantar av bokmålet som dei snart avviser som ikkje-riksmål og snart innkasserer i ein av sine mange statistikkar over utbreiinga av riksmål.

Riksmålsfolk har lenge ført sin agitasjon etter den hovudlina at tradisjonelt riksmål i det heile ikkje er akseptert som grunnlag for språknormeringa. Dette er feil, det har heile tida vore det dominerande grunnlaget. Det er no på tide å rette søkelyset den andre vegen: Vil den organiserte riksmålsrørsla akseptere norsk talemål i by og bygd og det skriftmålet som nærmar seg dette talemålet som ein del av den språklege arven som vi skal bygge vårt framtidige norske skriftmål på?»

I statuttene står det dessuten også med klare ord at det er tilnærminga som skal skje på norsk folkemåls grunn, mens det som alt er sams skrifttradisjon, blir stående. Og i praksis blir det også tatt sterkt omsyn til skrifttradisjonene i hver av målformene, som læreboknormalen av 1959 tydelig har vist. Vi i Språklig Samling har full tiltru til nemndas arbeid, enda om vi gjerne såg at det blei tatt lengre steg på tilnæringsvegen. Vi meiner at vi alt nå kan sjå konturene av et samnorsk skriftspråk på grunnlag av både talemåls- og skriftmålstradisjonene i landet. Det er sjølvsagt uråd i dag å si hvordan dette skriftspråket vil sjå ut i detalj. Gjennom vårt

framlegg til samlenormal (som vi skal omtale nærmere seinere) har vi prøvd å vise hvordan vi tenker oss dette målet. Dersom en samnorsk normal skulle formes ut i dag, — og det bør etter vårt syn skje — bør en gå ut frå disse grunnsetningene:

Former som uomtvistelig er fleirtallsformer, og som blir brukt i alle landsdeler, må gjøres obligatoriske i skrift. Det gjelder grammatiske trekk som særskilte hokjønnsformer (*ei seng - senga*), fortidsformer som *kasta*, partisippformer som *funne/funni*, og dessuten ordformer som *bru, stein, laus, sjuk, mjøl, høg, band*, for å nemne noen ganske få døme. I svært mange høve har vi likevel inga einskilt dominerende form, en må foreta et valg mellom to eller fleire noenlunde jamsterke former. Enklest er det når skrifttradisjonene i bokmål og nynorsk faller sammen. Det er da som oftest ingen grunn til å skifte ut de tradisjonelle formene. Ofte har utviklinga ført til at de tradisjonelle formene dominerer innafor hver sin landsdel. Gode døme på det er *eg/jeg, ikkje/ikke, bare/berre* o. 1. I slike tilfelle vil det være rett å jamstille formene.

Det har ofte vært peikt på, både av samnorskfolk og andre, at Sør-austlandet, særlig landet rundt Oslofjorden, i dag er den mest folkerike landsdelen vår, og at den både i folketall og i økonomisk betydning ekspanderer sterkere enn noen annen landsdel. Det er derfor naturlig at talemålet i dette området må utgjøre grunnvollen for et norsk skriftspråk. Professor Didrik Arup Seip var en ivrig talsmann for dette synet, og liknende synsmåter har vært uttrykt av bl. a. lektor Trygve Bull og riksmålsmannen Andre Bjerke, som meiner at bare former som fins i Oslo-målet, kan ha noen sjanse i et norsk riksspråk. Det vil trulig få samnorskfolk være enige i, og en del, blant dem forfatteren av dette skriftet, ser også med en viss skepsis på den tanken å bygge framtidsmålet så einsidig på søraustlandsk målgrunn som bl. a. Seip gikk inn for. Vi ser det slik at enda om landet kring Oslofjorden uten tvil er den mest sentrale landsdelen vår i dag, så er det svært betenkelig, sett frå en demokratisk synsvinkel, å la målelement frå en landsdel trenge unna former som rår i heile resten av landet, t. d. ved å favorisere former som *finner, kommer* på bekostning av *finn, kjem*. Vi er likevel samde i at omsynet til de sør-austnorske målføra må vege tungt når en riksnormal skal fastsettes. Men det må alltid være hovedsiktemålet å skape en *landsgyldig* normal, enda om en da må tillate mange dobbeltformer i lang tid framover.

Mot dette grunnsynet hender det at denne innvendinga blir satt fram: «Problemstillinga folkemål/riksspråk er i dag uaktuell. Utjamninga av klasseskiljene og av motsetninga by/land har ført til at folkefleirtallet i dag lærer og bruker riksspråket langt bedre enn før, de kjenner seg meir heime i det, og de foretrekker det som skriftspråk. Folkemålsstrevet er derfor egentlig udemokratisk.»

Etter vårt syn vitner dette om en overflatisk måte å betrakte problemet

på. Vi skal ta et lite overblikk over endringene i samfunnsstrukturen de siste tiåra, og vise hvorfor vi drar andre konklusjoner av disse endringene enn mange av riksmålsfolka.

1920-åra stod, kanskje meir enn noe anna tiår i vår historie, i klassekampens tegn. Det var da arbeiderklassen for alvor reiste seg i kravet om politisk og kulturell likerett med overklassen, kapitalistene. Den gang var det ikke tvil om vilken klasse som representerte «folket». «Folkemålet» var bøndernes og arbeidernes språk, i motsetning til «overklasse-målet». Som vi før har sett, fikk disse synsmåtene sterk tilslutning innafor arbeiderrørsla, ikke minst p.gr.a. Halvdan Kohts iherdige opplysningsverksemd. Dette klasse-motivet var uten tvil ei sterk drivkraft bak tilnæringsarbeidet i mellomkrigstida.

Etter den siste verdskrigen fikk vi så den sterke utjammingsprosessen og massekulturen, og «status-samfunnet» vokste fram. Dette har vi behandla i et tidligere avsnitt. Her skal vi bare ta for oss de språklige konsekvensene av dette skiftet. Og de ligger klart i dagen. Bokmålet har fått styrkt sin posisjon på nesten alle områder. Det er riktig at kunnskapene i denne målforma er blitt radikalt forbedra ved hjelp av skolestellet, av bøker, aviser, tidsskrifter, vekeblad, radio og fjernsyn. Alle forlag av betydning, unntatt ett, sender nesten bare ut bøker på bokmål. Heile dagspressa og en god del av lokalpressa vår er på bokmål. Alle tidsskrift av betydning, unntatt ett, blir redigert og får det aller meste av stoffet på bokmål. Heile vekepressa er på bokmål. I radio og fjernsyn kjemper nynorsktilhengerne en nesten håplaus kamp mot underrepresentasjon og diskriminering. Alle teater så nær som ett spiller bare eller hovedsakelig på bokmål. Og ennå har ingen hørt nynorsk tale eller sett nynorsk tekst på kinoene våre. Bokmålet som blir brukt, er for det meste temmelig konservativt.

Både dette og den historiske bakgrunnen har gitt den konservative varianten av bokmålet et kraftig våpen i tevlinga med nynorsken, nemlig sosial prestisje. Dansken (seinere «riksmålet») var jo frå gammalt av språket til «de fine», mens dialektene og nynorsken representerte «de simple» sosialt sett. I dag er bokmålet, særlig det konservative «riksmålet», blitt et statussymbol for dem som vil opp og fram i samfunnet, med god stønad frå pop- og reklameindustrien. Riksmålsfolka står sjølvsagt opp om denne utviklinga så godt de kan. Tendensen viser seg tydelig i Iver Tore Svennings råd til reklamefolk, som vi før har sitert. Høgsterettsadvokat Hjort skriver et sted: «Arbeideren må komme seg ut av sprogslummen, på samme måte som han er kommet ut av boligslummen.» En annen riksmålshøvding, Andre Bjerke, oversatte i 1962 den britisk/amerikanske operetten «My Fair Lady» til norsk. Som kjent handler dette stykket nettopp om språklig tilpassing til et «høgre» sosietetsliv. Oversetteren passa da på å understreke ettertrykkelig at det var både mulig og ønskelig at mennesker frå de lågere samfunnsklasser

skifta talemål for å komme seg oppover på samfunnsstigen, og at det konservative «riksmålet» var den eineste målforma som kunne gi sosial framgang her i landet. Kort sagt: Riksmålspropagandaen har appellert en god del til snobbeskap og sosialt streberi, og med hell.

Konsekvensen av alt dette er at det konservative bokmålet står sterkere og er meir utbreidd i de breie lag av folket enn noensinne før, og det er forsåvidt ikke overraskende at enkelte riksmålsfolk nå meiner at det er på tide å gjøre det til vårt eineste offisielle skriftspråk. «Folket har demonstrert at det ønsker riksmål», blir det hevda. Etter vårt syn er ikke saka så enkel. Ennå er nynorsk hovedmålet for minst en femtedel av folket. Og langt fleire bruker til daglig dialekter som ligger nærmere nynorsken og det radikale bokmålet enn det konservative bokmålet. For disse må det virke som et hardt press å bli tvinga over i ei målform som ligger såpass langt unna talemålet, og nesten bare høre og sjå den målforma i offentlig bruk. Det er disse som lir sterkest under språktvang i Norge i dag, og mot dem ville det være et overgrep å gjøre «riksmålet» til det eineste offisielle skriftspråket i landet. Vi ser det derfor som ei oppgave å stø de målformene som er tufta på «folkemålets grunn», nynorsken og det radikale bokmålet, og såleis prøve å minske den overmakta «riksmålet» har i sosial prestisje. På den måten letter vi presset for de mange som blir tvinga bort frå sitt naturlige målføregrunnlag gjennom det.

Til dette kommer riksmålstilhengerne gjerne med et nytt motargument. De hevder at det har karakterdannende betydning å lære å beherske et riksspråk. «Opplæring i rikssprog er samtidig en opplæring i tenkning», skriver J. B. Hjort. Dette er vi samde i. Men når riksmålsfolk av dette drar den konklusjonen at karaktermodninga blir skipla ved at skriftspråket blir lagt nærmere talemålet, da må vi protestere. Da står vi atter en gang overfor det synet at det er en kvalitetsskilnad mellom riksspråk og målføre, et syn vi blankt avviser. Dessuten: Hvordan harmonerer dette synet med den argumentasjonen som blir ført for at «barn av riksmålsforeldre» skal få skrive «sitt eget sprog» i skolen? Det fremste påskottet for Foreldreaksjonen var jo at de skolebarna som brukte konservativt bokmål heime, blei opplært i ei noe avvikende målform på skolen.

Dialektene kontra den «dannede tale»

Ett av stikkorda i riksmålspropagandaen er «dannet talesprog» eller «rikstalesprog». Alt Knud Knudsen brukte dette uttrykket i sin agitasjon for ei reform — ei fornorsking av den daværende skriftnormalen. I dag blir det brukt som argument for det stikk motsatte.

Hva er så «det dannede talemål» i dag? Er det ei landsgyldig målform med klare særdrag som skiller det ut frå folkemålet? Det meinte Knud Knudsen, og det meiner mange riksmålsfolk den dag i dag. Andre Bjerke

har skreve ei heil bok om dette, der han slår fast at norma for et rikstalemål må være «*dannet østnorsk* — slik det er utviklet i *Oslo*», og at dette talemålet eksisterer over heile landet med en viss variasjon i uttalen, som ulike *r*-lyder o. 1. Bjerke meiner at dette talemålet må være det eineste grunnlaget for et skriftmål. Tanken om også å bygge på folkemålet avviser han med orda: «Dialektene samler ikke; de sprer! Derfor kan de ikke danne fundament for noen skriftprognorm.» Altså: Valget står mellom å bygge på et forholdsvis enhetlig rikstalemål og et kaotisk mangfold av målføre.

Etter vårt syn har denne problemstillinga ikke noe grunnlag i realitetene. For det første: Heller ikke «det dannede talemål» har unngått å bli påverka av integrasjonstendensene i samfunnet. Det blir utsatt for et stadig press frå folkemålet, slik at grensene mellom «folkemål» og «rikstalemål» er i ferd med å bli utviska. For det andre: Om dialektene er ulike, så har de likevel visse grunnleggende særdrag sams, de fleste av dem — særdrag som ikke er tatt opp i skriftspråket. Med andre ord: Rikstalemålet er meir en formlaus masse enn ei heilstøypt målform, og det samme gjelder målføra. Det er derfor kunstig å dra et skille og si at «skriftmålet skal normeres på grunnlag av «dannet østnorsk» —og *bare* det». Tvertimot må en sjå de norske talemåla — «rikstalemål» og «folkemål» — som en heilskap, og prøve å la skriftmålet speile av denne heilskapen best mulig. Hvordan *vi* meiner dette bør gjøres, har vi alt gjort greie for.

Et anna argument frå riksmålshold er dette:

«Jo nærmere et rikssprog legges dialektene, desto mere vil disse infiltreres og svekkes. Jo mere man holder av dialektene, desto mere burde man arbeide for et rikssprog som ikke bringer dialektene i fare ved infiltrasjon.»

Dette synet vitner også om manglende forståelse av tilhøvet mellom riksspråk og målføre. Vender vi blikket mot England eller Frankrike, ser vi det klart. Der er det langt større avstand mellom dialekter og riksspråk enn her hos oss, og dialektene har en mye veikere posisjon. Årsaka er ikke «infiltrasjon» frå riksspråket si side, men den enorme avstanden i sosial prestisje. I England og Frankrike kan en ikke snakke et målføre uten å bli stempla som «vulgær» og «udanna». Alt høgere kulturliv og all høgere utdanning krever der gjennomført språknormering. Talemålet bestemmer altså en persons sosiale status i en grad som er nesten utenkelig her i landet. Dette må vi ha i minnet når riksmålsfolk anklager samnorskpolitikken for å jamne ut og svekke målføra. Dialektenes levedyktighet avhenger meir av hvordan de blir vurdert sosialt, enn av avstanden til riksspråket. Vi vil legge til at målreisinga og samnorskrørsla har stimulert sjølvvørnaden hos dialektbrukerne, både i bygd og by, ved å gi element frå deres talemål plass i skriftmålet, og det er nok for en stor del dette å takke at målføra trass i alt står så sterkt som de gjør.

På den andre sida meiner vi at riksmålsrørsla arbeider for ei nedvurdering av målføra, trass i sterke forsikringer om det motsatte. Den største faren for dialektene i dag er det sosiale streberi som bl. a. riksmålsrørsla oppmuntrer så sterkt til, og som gir seg utslag i «knoting», dvs. meir eller mindre vellykt etteraping av «det dannede talemål». Redsla for ikke å være fin nok, for å være «vulgær», fører ofte til et uhyggelig blodfattig og dårlig språk, noe vi har mange døme på. Vi vil så sterkt vi kan åtvare mot dette. Det gjelder ikke bare ei utarming av språket, det kan også ha konsekvenser for heile personligdommen. Forakt for ens eige talemål resulterer ofte i (eller har si årsak i) usikkerhet og mindreverdsjensle. Dette problemkomplekset har altså betydning langt ut over det reint språklige og språkpolitiske.

Vårt syn er at *alle former av norsk tale er sosialt likeverdige, og at en demokratisk språkpolitikk må ta utgangspunkt i dette grunnsynet*. Det betyr ikke at vi i og for seg er mot normering av talemålet. Det vil ofte være nødvendig når en vender seg til en videre krets enn miljøet i heimbygda eller heimbyen. Men en bør bygge på sitt eige språklige grunnlag, og normere til den målforma som ligger nærmest dialekten. Vi tar sterkt avstand frå Andre Bjerkes ideal, et *dialektfritt* normaltalemål. Det er nok så at målføra våre nå gjennomgår en sterk utjammingsprosess, men en bør absolutt ikke påskynde denne einsrettinga.

I denne sammenhengen vil vi få imøtegå et anna utslag av dialektforakt hos enkelte riksmålsfolk. Det gjelder det spesielle normeringsprinsippet som Andre Bjerke har lansert, nemlig å bruke «det dannede talesprog» som hovedgrunnlag for skriftspråket, men likevel ta opp former frå «udannede» målføre, først og fremst frå Oslo-målet. De skal uttrykke noe nedsettende, t. d. skjellsord, eller understreke at ordet er brukt i ei bokstavelig eller hverdagslig betydning, mens den tilsvarende «dannede» forma blir reservert for ei abstrakt eller omfattende betydning T. d. slik: «Bruno var en *trossig* kjetter og *trosset* inkvisisjonen; et barn i *trassalderen* er *trassig*. Det er vanskelig å se på *sort tøy* at det er *svart* av skitt.» Ifølge Bjerke heiter det *edelsten* og de vises *sten*, men *kampestein*, *gråstein* og *steinrøys*. For ikke å gløkke denne avslørende definisjonen: «En *gjøk* er betegnelsen på en fugl; en *gauk* er en person som ulovlig selger spirituosa.»

Dette forsøket på å dele skriftspråket inn i en over- og en underetasje, for ikke å si første- og andreklasse, har møtt stor motstand i riksmålsrørsla også, og etter vårt syn er det et klart forsøk på å etablere en kvalitativ forskjell mellom talemålsformene, en forskjell som ikke eksisterer i virkeligheten. Vi har sagt det før, og vi gjentar det: Forholdet mellom riksspråk og dialekter er ikke som mellom ei høgtidsdrakt og et sett arbeidsklær. Vi står heilt fremmende for den tankegangen Andre Bjerke røper når han avslutter boka «Dannet talesprog» på denne måten: «Dere kvinner som vet

hva det er å bære en vakker drakt, lær dere også å bære en vakker sprogrdrakt.» Underforstått: Snakk «dannet østnorsk» — alt anna er «sproglig slusk»!

Et viktig demokratisk krav til skriftspråket er at det skal være lett å lære. De grammatiske og ortografiske reglene bør derfor være så enkle som råd. Noen meiner at dette kan oppnås best ved å følge et såkalt *ortofont* prinsipp i normeringa, dvs. legge skriftbildet så nær som mulig opp til uttalen. Dette er vanskelig å gjennomføre, ettersom uttalen varierer sterkt i de ulike landsdeler. Et anna prinsipp er det *etymologiske*, dvs. at en mest mulig holder på konservative stavemåter, av omsyn til sammenhengingen i språket, og for å holde oppe sambandet med eldre tiders språkbruk, slik det er nedarva bl. a. gjennom litteraturen. Dette siste prinsippet la Ivar Aasen til grunn for arbeidet sitt, og det har vært det ledende i de fleste kulturland med gamle skriftradisjonar. Det har likevel den ulempa at det kan fjerne skriftmålet meir frå talen enn nødvendig. De engelske og franske språksamfunna er gode døme på dette. Der har rettskrivinga vært stabil gjennom fleire hundreår, og ikke følgt med i utviklinga av talemålet, noe som skaper enorme pedagogiske problem i morsmålsopplæringa. I England prøver de nå å eksperimentere seg fram til ei ortofon rettskriving, men det er uhyre vanskelig, p.gr.a. den sterke skriftradisjonen og den veldige kløfta mellom skrift og tale.

Det ser altså ut til at en mellomting mellom det ortofone og det etymologiske prinsippet vil være det fornuftigste grunnlaget for ei rettskriving. Den bør nok helst være stabil, men en gang t. d. hvert hundreår vil det være riktig å registrere viktige uttaleendringar og føre skriftspråket à jour. Her i Norge har vi, som kjent, ikke nøydd oss med ei rettskriving hvert hundreår, og det har nok skapt vansker i undervisninga, som det ofte har vært peikt på. Ei stø rettskriving har vi ikke hatt sia den pure og reine dansken rådde grunnen aleine, og vi har tallrike vitnemål om at de pedagogiske vanskene var større den gangen enn de er nå. Vi ser det slik at de vanskene som blir skapt av rettskrivingsendringene og den store valgfriommen, hører med til den prisen vi må betale i vår flytende språksituasjon; vi kan neppe få noen stabil skriftnorm før vi har vokst av oss målkøyvinga.

Hvordan skal vi så kunne greie å vokse oss ut av tospråkstilstanden og nå fram til ei språklig samling innen rimelig tid? Det skal vi prøve å svare på i siste delen av dette heftet.

Vegen bort frå målkøyvinga

Skal vi i få ord summere opp de synsmåtene vi har gjort greie for hittil, må det bli slik:

Både frå et praktisk, et kulturelt og et demokratisk synspunkt vil det væ-

re ei vinning å smelte sammen bokmål og nynorsk til ett sams skriftspråk. Mange, kanskje de aller fleste, vil vel være samde i dette, men det er til dels stor usemje om vilke midler vi kan tillate oss å bruke i dette arbeidet. En viktig føresetnad kan vi likevel alle samle oss om, nemlig den at *begge de eksisterende målformene må jamstilles, formelt og reelt, slik at begge kan få best mulig høve til å yte sitt bidrag til framtidsmålet*. Alt i 1885 slo Stortinget fast at det skulle være jamstilling mellom målformene, men dette vedtaket er framleis ikke fullt gjennomført i realiteten. Dette går først og fremst ut over nynorsken. De som har nynorsk som sitt skriftmål, utgjør den dag i dag et diskriminert mindretall, på mange måter, og de har alltid mått kjempe for de retter statsmaktene har garantert dem. Dette er en svært lite fruktbar situasjon. *Språklig Samling stør derfor fullt ut nynorskfolkets krav om klarere regler for målbruk i offentlige etater, gjerne som ledd i ei samla mållov, og framfor alt kravet om sterkere vilje til å gjennomføre disse reglene.*

Også i skolen må jamstillinga gjennomføres meir konsekvent. Særlig viktig er det at vi får et større utvalg av lærebøker på begge målformer. Som vi tidligere har sett, har forlaga hittil latt forretningsomsyn gå føre omsynet til det språklige mindretallet. Og det er jo forståelig —det er ganske store summer som står på spill. I denne situasjonen meiner vi at *styresmaktene bør opprette et offentlig lærebokforlag, dreve av staten, og dermed økonomisk uavhengig av de skiftende tilhøva på markedet*. Dette vil, bedre enn de private forlaga, kunne sikre at lærebøkene blir utgitt på begge målformer, til samme tid og til samme pris. Vi vil legge til at elevene, i alle fall i høgere skoleslag, bør bruke lærebøker på begge målformer, ikke bare på sitt eige hovedmål. Slik tilhøva er i dag, må en kunne forlange at elever som får vår høgste allmenndanning, venner seg til å lese og forstå begge skriftnormalene våre uten vansker.

En viktig føresetnad for en vellykka samnorskpolitikk er det også at alle som er enige i denne politikken, arbeider med si eiga målføring. De fleste vil vel ennå foretrekke å ha forankring i ei av de nåværende målformene, men det vil da være naturleg for samnorskfolk mest mulig å velje former som er felles for bokmål og nynorsk, i staden for å dyrke ulikskapen mellom dem. Viktig er det også at språket blir vidare oppdyrka, slik at det kan bli et rikt og nyansert, presist og smidig redskap. Her kan alle gjøre en innsats.

Etter vår meining er det nå på tide at styresmaktene også gjør et nytt framstøt på vegen mot ei språklig samling. Ikke ved å vedta ei ny rettskrivingsreform for bokmål og nynorsk, men ved å legge fram et tredje alternativ for alle dem som ikke kan kjenne seg heime i noen av de nåværende målformene. Tida er inne til å ta den fulle konsekvensen av Moltke Moes kongstanke.

Det er nå over tretti år sia det for første gang blei foreslått å sette opp en

samlenormal på grunnlag av de to målformene. Den 27. mai 1936 mottok rettskrivingsnemnda av 1934 et skriv frå Bymålslaget, en samskipnad som arbeidde for at talemålet i byene skulle få sette sitt preg på skriftmålet, og som reint generelt støtta opp om samnorskpolitikken. På sett og vis kan vi kalle det en forløper for Språklig Samling. (Det var på åpningsmøtet i dette laget at Moltke Moe i 1906 holdt det foredraget som er sitert i historikken i dette heftet — «Norsk og dansk sprogdragt.») I skrevet heitte det: «På møte igår vedtok styret for Bymålslaget enstemmig å be nevnden drøfte muligheten av å stille op en fullstendig fellesform for de to skriftmålene i Norge på grunnlag av det mest utbredte folkemål. En slik fellesform måtte være valgfri sideform til begge mål, en samlingsform for dem som ønsker slik samling; og den kunde være «bimål» for dem som helst vil holde fast ved sitt vanlige skriftmål til hovedmål.»

Blant dem som heilhjerta slutta opp om dette framlegget, var professor Didrik Arup Seip, en av de fremste fornorskingsmenn i vårt hundreår, bl. a. medlem av komiteen som forma ut 1917-rettskrivinga og — trettifem år seinere — den første formannen i Norsk språknemnd. I et foredrag hausten 1936 sa han bl. a.:

«Alt nå skulde det bli satt op en fellesform for begge mål, som enhver kan bruke. Det må bli gitt lærebøker på den og ordlister. Den må være obligatorisk i en av de to stilene som blir brukt ved avgangseksamenener. Den må kunne brukes i centraladministrasjonen og embedsverket. Den vil komme til nytte i skjemaer og opslag, som ellers skal være på begge mål. Selv om en slik fellesform ikke blir innført på annen måte, bør vi snarest mulig få en slik «skjemaform» og «opslagsform». Det vil lette den offentlige administrasjon på mange måter.»

Det blei ikke gjort noe med dette den gangen, og først i 1960 blei tanken tatt opp igjen. Det året satte Landslaget for Språklig Samling ned ei nemnd til å forme ut en samlenormal på grunnlag av bokmål og nynorsk. Etter fem års arbeid kunne Landslaget hausten 1965 offentliggjøre et framlegg til en slik normal. Dette framlegget er trykt i nummer 1 i serien Språklig Samlings småskrifter. Med det meiner vi å ha prova at det er mulig å sette opp en samnorsk normal i dag. *Vi vil derfor oppmode statsmaktene om snarest råd å gi Norsk språknemnd i oppdrag å forme ut en offisiell samlenormal.* Etter vårt syn begynner det å haste med dette, ettersom utjamninga av talemålet går sin gang og stadig fleire må lære seg å beherske skriftspråket. Dette fører med seg stadig sterkere behov for rasjonalisering av opplæringa. At vi trenger å samle kreftene til vern om våre kulturelle verdier, blir også meir og meir tydelig.

Som kjent er det i skolen, kanskje særlig i gymnaset, at språkkjøvinga skaper størst problem. Der er behovet for en samlenormal sterkest. Vi vil derfor foreslå at en slik normal i første omgang blir avgrensa til gymnaset,

i motsetning til tidligere reformer, som har vært gjennomført i heile skoleverket på en gang.

Vårt framlegg går ut på at en bør gi gymnasiastene høve til å velje samlenormalen som hovedmål i staden for bokmål eller nynorsk. Undervisningsopplegget trenger ikke å forandres noe særlig av den grunn. Ettersom en samlenormal bare vil inneholde former som før har vært brukt i bokmål og/eller nynorsk, vil den regulære undervisninga i disse målformene gi et godt grunnlag for å skrive samnorsk også. En del ekstraarbeid vil det nok kreve å lære å beherske ei målform som ligger litt på sida av det en tidligere har lært, men på den andre sida måtte det være en føresetnad at en gymnasiast som vil ta det bryet, ikke blir pålagt å øve inn et sidemål attåt. Vi vil altså gi gymnasiastene tre alternativ å velje mellom:

De kan — som nå — ta enten bokmål eller nynorsk som hovedmål, og den andre målforma som sidemål. De kan bruke samlenormalen som hovedmål og bokmål eller nynorsk som sidemål. Eller de kan velje samnorsk som eineste målform. (Også i siste tilfelle må de sjølvsagt skrive to stiler til artium, men da på samme målform.)

Vi foreslår at denne ordninga til å begynne med blir innført ved enkelte gymnas, som ei forsøksordning. Den vil trulig slå godt an i språkblanda strøk, der ulempene ved dobbeltopplæringa kjennes tyngst. Og vi rekner med at en samlenormal med tida vil vinne større og større innpass i samfunnslivet, etter som den blir tatt i bruk av skoleelever og andre som griper sjansen til å hjelpe til med å få slutt på målkøyvinga i landet. På denne måten kunne vi kanskje om ikke altfor lenge nå det målet som Moltke Moe satte opp for over seksti år *sia*: «*Ett norsk språk, i skrift som i tale, høvelig for alle nordmenn.*»

Avslutning

I 1835 spådde Henrik Wergeland at Norge ville få sitt eige skriftspråk «før Aarhundredet nedrødmer». Et halvt hundreår seinere gav Knud Knudsen uttrykk for at han trudde dette målet skulle være nådd omkring 1950. I dag skriver vi 1967, men den prosessen de begge var med på å sette i gang, er ennå ikke fullført. Motkreftene er sterkere enn noen gang tidligere, og det er ei vanlig meining at Moltke Moes kongstanke aldri kommer til å bli røyndom.

Likevel: Det har vært gjort store framsteg i dette hundreåret. Tilnærminga mellom målformene har gått sin gang, slik at det i dag er mulig å legge dem så nær hverandre at det er bare småting som skiller. Å holde ved lag et skarpt skille mellom målformene under slike forhold er etter vårt syn temmelig kunstig. Målformene bygger i dag på det samme

talemålsgrunnlaget — stort sett — og ordtilfang og stil er langt på veg felles. Stilmønsteret i bokmål og nynorsk er ikke grunnforskjellig, og på dette feltet nærmer målformene seg stadig til hverandre uten at det blir ført noen bevisst politikk. Det er ortografien og formverket som må reguleres av styremaktene, og her er grensene ennå ikke nedrevne. Etter vårt syn er det på høy tid at dette skjer. Disse grensene kviler mest på gammel vanetenking.

Noen virkelig *fast* samnorsk normal er det nok uråd å sette opp i dag. Vi må nødvendigvis finne oss i en stor grad av valgfridom ei tid framover. Det er rimelig å tru at framtidsspråket i alle høve vil bli et temmelig inkonsekvent blandingsmål, omtrent som engelsk er det nå. Engelsk er som kjent ett av de rikeste språk i verda nettopp fordi det har fleire språklige røtter. Går det som vi ønsker, vil norsk gjennomgå ei liknende utvikling og med et tilsvarende resultat.

Det har ofte vært peikt på at språkstriden på sett og vis har vært verdifull for vårt folks åndelige utvikling. Den har ført til ei sliping av åndsevnene i alle språkgrupper, og den har gjort folket meir språklig bevisst enn kanskje noe anna folk. Dette er sikkert riktig, men noe argument for å holde måkløyvinga oppe på ubestemt tid er det ikke. De negative verknadene av striden er så altfor tydelige: et evinnelig kjekl om allslags bagatellspørsmål, ord, bøyingsformer og stavemåter; en pågående, gjerne usaklig og til og med hateful full agitasjon for og imot de ymse språkformer og standpunkt; intoleranse, hån og sjikane mellom representanter for de ulike målgruppene; språklig utarming p.gr.a. redselen i hver av språkleirene for å sleppe inn ord, uttrykk og former frå den andre målforma; språklig vankunne og fordommer p.gr.a. den ofte primitive propagandaen frå de uforsonligste gruppene.

Vi veit at det er mange her i landet som er trøtte av alt dette, og som gjerne vil få en ende på det. De fleste av disse vil sjå med velvilje på arbeidet for å bygge bru over den språklige og kulturelle kløfta i landet. Men passiv velvilje er dessverre ikke nok. Vi har alle et ansvar for språkutviklinga i landet, og alle må være klar over dette ansvaret.

Vi vil derfor oppmode alle dere som er enige i de synsmåtene vi har gitt uttrykk for i dette heftet, til å syne dette i praksis. Dere kan gjøre det på fleire måter. Hver enkelt av dere kan utvikle og dyrke sitt personlige skriftspråk i samnorsk lei, slik at det blir så ledig og naturlig, rikt og slagkraftig som mulig. Dere kan hjelpe til med å påvirke styresmaktene til å autorisere en samnorsk normal til offentlig bruk. Sist, men ikke minst: Dere kan slutte opp om den eineste organisasjonen som arbeider bevisst for å komme fram til et samnorsk riksmål: *Landslaget for Språklig Samling*.

Dette arbeidet må fortsette for full kraft. Det vil nok kreve offer, for alle må gi slepp på meir eller mindre av sine personlige språkvaner, til fordel

for fellesskapet. Men når vi ser fram mot målet — et samlende norsk skriftspråk, bygd på alle nordmenns naturlige tale, og rikere enn begge de to vi har i dag — da kan en spørre:

Er ikke det noen offer verd?

Bokliste

Denne lista er tenkt til hjelp for dem som vil skaffe seg grundigere kjennskap til spørsmål enn vi har kunna gi i dette vesle skriftet. Vi har nøyd oss med å ta med bøker som er å få i handelen i dag og som ikke er altfor dyre. Lista er langt frå fullstendig, men vi håper den kan danne et utgangspunkt for dem som vil trenge djupere inn i dette stoffet. Ei svært utførlig bokliste fins i Einar Haugens bok.

Aasen, Ivar: Norsk Grammatik.

Universitetsforlaget 1965. Et nøyaktig opptrykk av den reviderte utgava frå 1864, men med moderne europeiske bokstavtyper. Denne boka, som la grunnlaget for nynorsken og målrørsla, er omtalt nærmere i det historiske oversynet i dette skriftet.

Aksnes, Magne, Jakob Skauge og Lars S. Vikør: Framlegg til samlenormal.

Utgitt av Landslaget for Språklig Samling 1966, første heftet i serien Språklig Samlings småskrifter. Det første systematiske forsøket på å sette opp ei samnorsk rettskrivingsnorm. En kan få det ved å skrive direkte til Landslaget for Språklig Samling, boks 636, Oslo 1. Pris: kr. 2,—.

Bjerke, André: Dannet talesprog.

Riksmålsforbundet 1966. Gir et interessant bilde av hvordan en framstående riksmålsmann ser på tilhøvet mellom riksspråk og målføre. Må leses med kritikk, da mange av de språkvitenskapelige opplysningene i boka er tvilsomme.

Bleken, Brynjulv: Om norsk sprogstrid.

Universitetsforlaget 1966. En interessant analyse av de ymse holdningene i språkstriden, først og fremst holdningene til de forskjellige prinsipp for språknormeringa. Forfatteren er en udogmatisk riksmålsmann.

Dalene, Halvor: Aschehogs ordlister. Bokmål 3 — med tilnæringsformer.

Nynorsk 3 — med tilnæringsformer.

Aschehoug 1962. Ideelle ordlister for dem som vil holde seg til læreboknormalen av 1959 og gjennomføre ei radikal språkdrakt innafør denne ramma.

Gundersen, Dag: Fra Wergeland til Vogtkomiten. Et utvalg av hovedtrekk og detaljer fra norsk språknormering.

Universitetsforlaget 1967. Et saklig og opplysende oversyn over normering og normeringsprinsipp for de norske skriftmåla frå Wergelands tid til i dag.

Haugen, Einar: Language Conflict and Language Planning. The Case of Modern Norwegian.

Harvard University Press 1966. Ei brei og detaljrik framstilling av norsk språkstrid med særlig vekt på utviklinga i dette hundreåret. Forfatteren er en kjent norsk-amerikansk språkvitenskapsmann, professor i skandinaviske språk ved Harvard-universitetet. Boka skal komme ut på norsk i nær framtid.

Hellevik, Alf og Einar Lundeby (red.): Skriftspråk i utvikling. Tiårsskrift for Norsk språknemnd 1952-62.

Cappelens Forlag 1964. Ei grundig framstilling av bakgrunnen for nemnda og det arbeidet den utførte første tiårsperioden. Boka har også med kapitler om språknemndene i de andre nordiske landa, dessuten om språkproblem og språkarbeid i Island, Færøyene, Jugoslavia, Belgia, Frisland og Storbritannia.

Hjort, J. B.: Sprogstridens kvintessens.

Riksmålsforbundet 1963. Behandler fleire av de spørsmåla vi har tatt opp i dette skriftet, frå Riksmålsforbundets synspunkt. Både denne boka og «Dannet talesprog» av Andre Bjerke er sitert og imøtegått her.

Lundeby, Einar, og Ingvald Torvik: Språket vårt gjennom tidene.

Gyldendal 1964. Bokmåls- og nynorskutgave. Et kortfatta og nøkternt oversyn over norsk språkutvikling frå de første runeinnskriftene på 200-tallet e. Kr. til læreboknormalen av 1959.

Nygaard, Rolf R.: Fra dansk-norsk til norsk riksmål. Rettskrivingsstrevet i bokmålet inntil 1917.

Tanum 1947. Ei framstilling av fornorskingsrørsla i siste halvparten av 1800-tallet og utviklinga fram til 1907-rettskrivinga.

Seip, Didrik Arup: Fornorskingen av vårt språk.

Skandinavisk Kulturforlag 1947. Viser hvordan norske særdrag i språket kom til uttrykk i dansketida og gir så ei framstilling av fornorskingsstrevet fram til ca. 1850.

Skard, Sigmund: Målstrid og massekultur.

Det Norske Samlaget 1964. Viser hvordan det norske språkstoda ter seg i internasjonalt perspektiv, og hvordan vi kan svare på utfordringa frå den nye massekulturen.

«Vogt-nemnda»: Innstilling om språksaken.

Denne tilrådinga, som er meint å danne grunnlaget for ei avspenning i språkstriden, er blitt mottatt på svært ulike måter, og det er uvisst hvor mye som blir igjen av den når den er lagt fram for og debattert av Stortinget. Ved sida av sjølve tilrådinga, inneholder publikasjonen bl. a. et svært interessant oversyn over Stortingets behandling av språkspørsmål de siste hundre åra, skreve av dr. philos Einar Lundeby.

